NAŠE ŘEČ

ROČNÍK VI. ČÍSLO 6.

JOSEF ZUBATÝ:

DVACET JEDEN HALÉŘ.

»*Nepřišli* do práce z řádných a mimořádných 740 *dělníků 221* . . . V ústavu práce hlásilo se do práce ráno asi 60 dělníků, z nichž *nastoupilo* práci . . . pouze *21 dělník*«; tak čteme 24. břez. 1922 ve zprávě o nesnázích pražské obce s březnovými sněhy. Necelý měsíc před tím nám psal ředitel jedné střední školy: »Těžko sneseme na státní výplatní listině text »čtyřicet *jedna tisíc* stopadesát sedm korun, 54 h«. A přiznáváme se, že s touhou čekáme, kdy naše noviny budou musit psát, jak v nějaké schůzi bylo 21 lidí; napsat, jak každý Čech doma mluví, 21 (t. jedenadvacet) lidí, budou se bát, a tak doufáme, že budeme čísti na př. »bylo tam 21 člověk« (což někteří budou čísti na př. »dvacet jedna člověk«), anebo snad vyjde z pera zvláště vycvičeného »byl tam 21 (t. dvacet jeden) člověk«. A my tak zase najdeme doklad, k jakým koncům vede umíněnost psáti dvoumístná čísla, jak je v skutečné mluvě v takovém spojení nikdo neříká, a v plodech per méně vycvičených uvidíme nové doklady, jak se jazyk za takovou umíněnost dovede mstíti.

Bartoše snad ještě nikdo nevinil z přílišné shovívavosti v otázkách, týkajících se jazykové správnosti. A tento Bartoš píše v »Nové rukověti správné češtiny« (1901) na str. 10: »25, 32, 43, 56 atd. vyslovuje se ode dávna: pětadvacet, dvaatřicet (ob. dvátřicet), třiačtyřicet, šestapadesát. Tato výslovnost jest ustálena, obě číslovky splynuly v jedno tak, že se ani rod nerozlišuje, aniž se jednotky skloňují: jedenadvacet hrušek, dvaatřicet ryb, z jedenadvacíti korun zbylo mi deset haléřů atd. »Dvacet pět« a p. zní nám jaksi nepřirozeně, strojeně a působí zmatky ve vazbě jména počítaného. Na valných hromadách našich spolků

slýcháme pokladníky takto počítati: padesát jeden zlatých (m. zlatý) třicet dva krejcarů (m. krejcary). V novinách dočítáme se této zprávy: Ze 341 *slavné osoby, jichž* vzrůst je znám, bylo tolik 74 *osob* středního vzrůstu. První číslo vysloveno po školsku, druhé po obyčejnu. Ale neprotiví-li se ona školská výslovnost sluchu neotupělému? Ze tří set čtyřicíti jedné slavné osoby! A k této dělené slavné osobě vztahuje se *jichž*! Ze tří set čtyřicíti osob mohu ovšem několik osob vyjmouti (třeba 74); ale *jedné osoby* děliti nelze! Vyslovíme-li po obyčejnu: Ze tří set jedenačtyřicíti slavných osob, pojímáme číslo za celek, a jen ten lze děliti. Avšak naši novináři i takto píšou: Třicet *dva osob*, ponejvíce žen, bylo včera zatčeno (m. třicet dvě osoby byly zatčeny n. po obyčejnu: dvaatřicet osob bylo zatčeno).«

Co se u nás změnilo za jedenadvacet let (»po školsku« za dvacet jeden rok), jež uplynula od té doby, co tato Bartošova slova spatřila světlo světa? Nic, leda že naše střední školy nutí žáky snad ještě přísněji než dříve do toho nepřirozeného, strojeného způsobu, který se i dnes protiví sluchu neotupělému a svádí naše spisovatele a novináře i dnes k neslýchaným mluvnickým nestvůrám. Matiční Brus, který v prvních dvou vydáních doporučoval, aby se říkalo *dvacet jeden* atd., v 3. vyd. tuto radu vypustil. Co to bylo platno? Zase nic, protože se nepřirozenost, protivící se neotupělému sluchu, u nás pokládá za krásu.

A proč se máme nutiti do onoho »školského« anebo, jak mu říkají, »logického« způsobu? Protože »tak vyslovují (číslovky) i jiní Slované«. Že se tak jiní Slované starají, jak mluvíme my! Ohlížeti se po jiných Slovanech je na místě, kde se chceme od nich naučiti, jak se zbaviti příměsků, které k nám vnikly z neslovanské ciziny; ale lze pokládati za cizotu způsob vyslovovati číslovky, který se vedle způsobu druhého objevuje již ve 14. st., který opanoval pak po celých Čechách a po celé Moravě a žije i na Slovensku, způsob, který dobře dovedeme chápati i jako následek vývojového proudu, jaký na číslovkách vidíme i jinde? Říkati *dvacet jeden* je jistě způsob starší, ale tvar *jedenadvacet* vznikl vedle něho od pradávna a stal se v mluvě živé u nás jediným (či říká se někde v Čechách nebo na Moravě *v mluvě lidové* ještě »dvacet jeden haléř, dvacet dva, dvacet tři haléře« atd.?); to je zjev v jazykových dějinách přece stále a stále se opakující.

Důvod, že máme říkati »dvacet jeden«, abychom mluvili stejně jako jiní Slované, je vytištěn v 1. a 2. vyd. Brusu (a opakuje se na př. u Kotta 1, 188). Ústní podání, které v otázkách jazykové správnosti je u nás tak mocné, jako snad nikde jinde, má dů-

vody ještě jiné. Ředitel střední školy, jehož listu jsme se již dovolávali, nám je prozradil; píše nám: »Vedeme primány a malé hochy vyslovovati »dvacet jeden«, *aby správně psali diktovaná čísla, aby správně číslovky skláněli a při tom náležitě mluvili*, poněvadž toho bohužel z obecné školy neznají.« Jsme p. řediteli opravdu vděčni, že tyto důvody známe a že můžeme tedy o nich promluviti; to je také příčina, proč se vracíme k věci, o níž jsme již mluvili (naposledy 6, 40).

Číslo se ovšem diktuje, aby bylo správně napsáno. Ale je pravda, že by se mohlo napsati na př. 12, kdyby se nediktovalo »logickým« pořádkem »dvacet jeden«, nýbrž »jedenadvacet«? Když chodili do školy dnešní starci, ještě na př. před 50 lety, snad ani nebylo učitelů nebo profesorů, kteří by byli dávali vypočítati, na př. co stojí 5 liber 8 lotů nějakého zboží, stojí-li libra »dvacet jeden krejcar«, snad každý říkal »jedenadvacet krejcarů«; žije dost pamětníků těch dob, kteří mohou dosvědčiti, psaly-li děti čísla proto chybně. Co by si měli počíti na př. němečtí učitelé? Němec ani nedovede říci »zwanzig ein Heller«; a slyšel kdo kdy, že by proto německé děti čísla špatně psaly? Francouz 70 jmenuje »šedesátdeset« (soixante-dix), na př. 75 »šedesátpatnáct« (soixante-quinze), 80 mu je »čtyřidvacet« (quatre-vingts), na př. 91 »čtyřidvacetjedenáct« (quatre-vingt-onze), ale kdyby někdo žádal, aby se místo soixante-dix říkalo po staru septante (sedmdesát), při nejmenším by se mu vysmál, ač číslovka septante ještě v Belgii žije a ač Francouzi si dovedou vážiti i slov a tvarů v mluvě živé vyšlých z obyčeje. Slovanům v starých dobách byla čísla 21—29 »jeden mezi (oběma) desítma« atd. a tento způsob nalézáme ještě v památkách církevní slovanštiny (zvl. v ruských) a v starší češtině; Čechovi pranic nevadilo, byl-li zvyklý říkati na př. jedenme(zi)cietma a uměl-li psáti, aby nenapsal beze všeho XXI nebo později 21*. Dvoumístná čísla jsou člověku dnešnímu i člověku známých dob dějinných — nehledíme-li ovšem k zaostalým kmenům divošským a polodivošským — pojmy tak známé jako čísla jednomístná, zná je ze stálé potřeby denního života (počet dní v měsíci, léta lidského života, ceny nejobyčejnějších potřeb atd. zpravidla nepřesahují čísel dvoumístných), jsou mu pojmy nesložitými a jejich slovní výraz je mu jediným slovem, které se v jeho mysli, mluví-li, nerozkládá po

*) V st. češt. jsou ojedinělé doklady (Slovn. stč. 2, 349), že se podobným podivným způsobem říkalo i »deset mezi stoma« (210) atd. »Dvame(zi)cítma« znamená vl. 10 + 2 + 10, »sedm a osmdesát mezi stoma« (v Pasionálu) 100 + 87 + 100.

každé teprv v své součásti; Francouz, řekne-li quatre-vingt-onze, neuvědomuje si teprv, že to vlastně je 4 × 20 + 11, je mu to významem jediné slovo jako Čechovi jedenadevadesát. A je-li vůbec možno žáka diktátem zmásti, zmate ho spíše způsob »logický«, s desítkami na začátku, protože je jeho jazykovému citu cizí. Proč ještě nikdo nepřišel s návrhem, abychom se učili i čísla 11—19 vyslovovati způsobem »logickým«? Vždyť i na př. »deset devět« by mělo býti zřetelnější než devatenáct!.

Za druhé tedy se učí žáci říkati »dvacet jeden«, aby číslovky správně skláněli. Co je správné skloňování číslovek? Známe češtinu něco přes 600 let, a za tu dobu právě číslovky mění neustále své tvary. I první část *číslovek 11—19* se pův. ohýbala, v staré češtině nalézáme hojně dokladů jako »se dvěma nádcěte voly« (pův. na desěte = »na desíti«, se starým 6. p. na *-e* jako ve výraze »ve dne«, měnilo se v nádcěte, nádcte, nádcět, nádct), »ve třechnáct letech, ke čtyřemnádste letóm, z pětinádste loket«, i »osméhonádcet léta, ve čtvrtém nádcět výkladě« a dále »osmýnádstý, léta osméhonádcetého« atd.; kdybychom dbali původu těchto číslovek, měli bychom »logicky« vlastně říkati »jedenáct (jeden na desíti, 10 + 1) muž, jednanáct žena, dvanáct muži, dvěnáct ženy« atd. Ale protože se tyto složené výrazy cítily jako jediné slovo, pozbývaly jejich první části schopnosti měniti se podle rodu a pádu, počala se skloňovati část druhá, původně nesklonná, a m. »s pětinácť« nebo vl. ještě správněji »s pětínáct« my říkáme »s patnácti«, s koncovkou na místě, kde pův. této koncovky nebývalo, s koncovkou *-i*, která pochází ze 7. p. mn. č., ač slova pět — deset jsou vl. podst. jm. jedn. č. a ač vedle ní ve výrazech »k patnácti, z patnácti, v patnácti« máme aspoň správnější koncovky č. jedn. Pův. *dva deseti* (= dvě desítky; *deseti* 1. 4. p. dvojn. č., který se zde ve všech slov. jaz. pojí s mužským tvarem dva, ne s žen. tvarem dvě, jak bychom čekali) mění se v *dvadcěti, dvacet*, a v staré době se zase první část ještě skloňuje (pěti a dvúdcát loket, léta po dvúdcátú čtvrtého = po dvou desítkách čtvrtého, t. 24), ale zase se stává nesklonnou a slovo *dvacet* se skloňuje ne podle svého původu s koncovkami dvojnými, nýbrž jako číslovky 5—10. V číslovkách *30, 40* bylo pův. *-deseti* 1. 4. p. mn. č. (tři, čtyři desítky); podle toho bychom měli skloňovati na př. třiceti, třemicítmi ap., a zase jsme si tvary upravili, jak se nám zdály pohodlnými. V číslovkách *50—90* je koncovka *-desát* 2. p. mn. č. (pět desítek atd.); také zde nalézáme tvary jako »do pětidcát, v šestidcát, jeden z sedmidcát učenníkóv« a p., a zase jsme se jich vzdali. Všude proniká snaha utvořiti z číslovky složené slovo jediné; a proč tato snaha, kterou

uznáváme u čísel 10 + 1 až 10 + 9, u čísel 20 + 1 až 20 + 9 atd. má býti neřestí?

Kdo říká *dvacet jeden, dvacet dva* atd., skloňuje obě části složené číslovky (do dvacíti dvou atd.); to je právě věc, která byla nepohodlná našim předkům a je nepohodlná nám. A protože v číslovkách 11 — 19 jednotky byly odjakživa před desítkou, již na počátku našeho písemnictví jsou doklady, že se týž pořádek tvořil i v číslovkách 21 — 99. A zase nejprve nalézáme tvary, kde se první část těchto nových složených tvarů ještě mění podle rodu a pádu, na př. »s pěti (s pětí?) a sedmdesáti« Comest. C. 357a, »dvě a čtyrydceti prostiček malých« Arch. č. 7, 360 (1468), »zlatý po dvú a po padesáti gr.« t. 14, 209 (1472), ještě v Kral. bibli na př. »kraloval jedno a třidceti let« 2. Par. 34, 1, »let... dvě a čtyřidceti« výkl. na 2. Par. 22, 2; a říkáme-li my bez rozdílu v první části »jedenadvacet, dvaadvacet« atd., jdeme jen cestou, kterou šli naši předkové, když se ustalovaly tvary jiných složených číslovek.

Konečně tedy se má říkati »dvacet jeden« atd., abychom při číslovkách náležitě mluvili. To asi znamená, abychom neříkali »dvacet jeden haléřů, dvacet jedna tisíc« ap. Ani nám se takové věci nelíbí; ale díváme se na ně trochu jinak. Jsou chyby, kterým se musíme odnaučiti, chceme-li vůbec správně psáti, protože se týkají slov a tvarů, jimž se vyhnouti nelze. Plzeňák, chce-li psáti spisovnou češtinou, musí se naučiti, že se říká »lidé přicházejí«, ne »přichází« (dnes ovšem plzeňské tvary žijí v celém českém tisku), Pražák, že se říká »lidé chodí«, ne »chodějí«. Ale kdo je na štíru na př. s pravidlem o *ani* — *aniž*, protože *aniž* je dnes slovo ve skutečné mluvě již mrtvé, pro něž si musíme jazykový cit teprv vycvičiti, abychom ho správně užívali, nemusí *aniž* psáti ani říkati, stačí mu *ani*, jehož od malička užívá v denním hovoru; je stejně dobře po česku, říkáme-li v 10. přikázání zastaralým způsobem »aniž požádáš statku jeho« či způsobem nynějším »ani nepožádáš...« Chyba člověkem vládne; ale kde i sama příležitost k chybě je věc nejen docela zbytečná, nýbrž i věc, do níž se musím nějak nutit, nenutím se do ní, raději se jí vyhnu. To je ovšem moudrost, o níž mládež v našich školách snad málokdy slýchá, kde jde o správnost a krásu jazyka.

Jak jsme již opětovně řekli, nemyslíme, že bychom se měli »logického« pořádku ve skladu dvoumístných čísel plně vzdávati. Může býti i na prospěch, zejména kde nevyslovujeme čísel již hotových, nýbrž čísla teprv v mysli tvoříme, hledáme, kde *počítáme*. Chceme znáti na př. počet nějakého množství předmětů. Počítáme ovšem nejprve obvyklým způsobem »jedna, dvě, tři...,

jedenáct..., devatenáct, dvacet«, a i v lidové mluvě slýcháme nezřídka pokračovati »dvacet jedna, dvacet dvě...« (spíše než v muž. r. »dvacet jeden, dvacet dva...«). Je to pořádek jinak méně obvyklý, ale není to jediný příklad, kde se ruší pořádek slov obvyklý, aby tak slovo postavené na místě neobvyklém vyniklo; a v takovém počítání jde právě o vzrůst celého čísla po jednotkách, proto také někdy počítáme i jen na př. »dvacet jedna, dvě, tři..., třicet...«. Anebo hledáme součet: »... osmnáct a dvě je dvacet, a tři dvacet tři, a nic je dvacet tři, a pět dvacet osm...« Za našich časů hlaholívala v létě otevřenými okny po celé ulici sborem dětských diškantů a altů, do něhož chvílemi zapadal učitelův bas nebo tenor, násobilka: »... šestkrát tři je osmnáct, sedmkrát tři je dvacet jedna, osmkrát tři je dvacet čtyři...« Ten způsob je zvláště pro školu jistě dobrý, dětská mysl, ani o tom nevědouc, vyciťuje z takové řady čísel, jak čísla rostou v mezerách daných desítkami. A tento způsob se pak přirozenou měrou drží, i když danými čísly počítáme. A třebas i v algebře; nás staré ovšem ještě nikdo nenutíval, když jsme řekli »jedenadvacet *a* plus pětatřicet *b*«, že se musí říkat jen »dvacet jedno *a*«.

Ale kde máme vysloviti daný *počet nějakých skutečných předmětů*, zní nám již »logický« pořádek cize. Kdo, mimo profesora dbalého všude nejpřísnějšího řádu, řekne doma, že si něčeho koupil za dvacet pět korun? Ani zde však nemyslíme, že by bylo naprosto nutné dáti tento zastaralý způsob na odpočinek. Písemnictví má rozličné potřeby a nějaký ten archaismus, kterému každý ještě rozumí, v slohu povzneseném může býti často na místě. Básníkovi bývá také volnost volby výrazu na prospěch; indičtí básníci vyjadřují čísla dosti často způsobem tak volným, že si čtenář na prstech nebo na papíře musí vypočítati, co vlastně chtí říci (na př. »set osmdesát a osm a tisíců dvacet« = 28.800). Ale způsob zastaralý, v jazyce již mrtvý a nahrazený jiným, může býti z rozličných příčin *trpěn*, nemá však býti vyhlašován za pravidlo na újmu způsobu živého. A škola má nejméně práva, neřku-li povinnosti, stavěti se na stranu jazykových mrtvol.

Kdo chce archaismů užívati, musí jim ovšem také rozuměti, a škola má také povinnost o nich dáti poučení. Jest ovšem otázka, do níž se nehodláme pouštěti, má-li jim učiti škola obecná, která má klásti základy správného poznání skutečného, živého jazyka. Dítěti je proti mysli, má-li říkati »dvacet dva (tři, čtyři) haléře«, a kdo je učí tak říkati, pomáhá v něm živit myšlenku, že správně mluviti znamená mluviti nepřirozeně, myšlenku, která našemu novému spisovnému jazyku zasadila nejtěžší rány. A ještě více

se příčí našemu citu říkati *dvacet jeden haléř* a p., kde se proti vědomí, že jde o *množství* předmětů, mluví v jedn. č. jako o předmětě *jednom*. Ještě jakž takž snesitelný je tento způsob, snad logický, ale jistě nepsychologický, příčící se našemu myšlení, kde číslo stojí samo se jménem počítaných předmětů, ale jeho nesrovnalost s představou roste, je-li takový výraz částí věty, a zvláště, jsou-li v ní slova jiná, na nichž je třeba šetřiti shody v čísle a v rodě. »Zbývá dvacet jeden haléř« snad nezní ještě nejhůře, protože »zbývá« je týž tvar, který bychom měli v obvyklém tvaru »zbývá jedenadvacet haléřů«; ale »zbyl dvacet jeden haléř, zbyla dvacet jedna koruna«! »V divadle byl dvacet jeden divák«! A což má-li míti jméno předmětu přívlastek, na př. kdybychom chtěli mluviti o době, kdy »dvacet jedna rakouská koruna« měla ještě cenu jedné naší. Anebo kde jméno předmětu samo je jiné v č. jedn. než v č. mn.: »byl tam všeho všudy dvacet jeden člověk«! Proto se u číslovek 21, 31, 41 atd. dělá nejvíc chyb, vyslovují-li se tímto způsobem; a učitel, vykládá-li o tomto způsobu vyslovovati dvoumístná čísla, měl by vždy končiti větou, že u čísel 21, 31 atd. je nejlépe tohoto způsobu se vystříhati.

Někdy »logický« způsob u dvoumístných čísel ani možný není. Brus v 1. a 2. vyd. správně ukazuje, že jím nevyjadřujeme *jmenovatele zlomků;* snad ještě nikdo nenavrhoval, abychom místo jedenadvacetin, pětatřicetin atd. mluvili »správně« o dvacetiprvninách, třicetipětinách nebo jak jinak. A zvláště zase »logické« tvary končící se číslovkou *-jeden* jsou nepoddajné. Že jim Čech nerozumí, kde se dohromady počítají *předměty nestejnorodé*, řekli jsme již 6, 41: výrazu »dvacet jedna jabloň a hruška« nikdo neporozumí tak, že by měl znamenat jedenadvacet jabloní a hrušek dohromady. A jak neživé a našemu citu cizí jsou takové číslovkové tvary, viděti nejlépe z toho, že jich hrubě nedoveďeme ani skloňovati. Čtěme jen »logickým« způsobem věty jako »v zimě jsem měl 21 posluchače, přednášel jsem 31 posluchači, našich 10 mužů se nebálo 51 nepřítele, k 61 koruně přibylo 10, z 71 posluchače bylo 10 mimořádných, povídá se o 81 raněném a 91 zabitém, kníže přijel s 21 sluhou«! Tím ovšem nepravíme, že by nebylo možno, abychom se s něčím takovým dnes nebo zítra nesetkali v novinách.

DROBNOSTI.

ZÁJEM, ZAJÍMATI, ZAJÍMAVÝ.

»Je vskutku zakázáno říkati »zájem, zajímavý, to mě zajímá«? Prý lépe: baví, poutá, líbí se mi. Ale to není »lépe«, to je prostě

něco jiného! Což nesmíme míti nic, co by se krylo s pojmem »interes«? Mám říkati, že mě baví, poutá, líbí se mi — vražda na Král. Vinohradech? Na takovou správnou češtinu je v trestním zákoníku § 305 (schvalování nezákonných činů). Odsedí si to pak za mě laskavě někdo z III. tř. Čes. akademie? A přece se možno o takové věci »zajímati«. — Zakážete-li slovo, znemožníte vůbec výraz myšlenky. Prosím à la marquis Posa: Geben Sie Gedankenfreiheit.«

Tak nám píše p. rada E. Seeland z Prahy, v dubnu 1921, »majetník 44 sešitů a 4 rejstříků Naší řeči«. Až se v nás dech zatajil; trestní zákoník je trestní zákoník. Prohlédli jsme všecky rejstříky a odlehlo nám: nikde jsme nic takového nezakazovali, naopak, radili jsme říkati »zájem o něco« místo »pro něco« a jistě bychom našli doklady, kde i nás něco zajímá, něco nám je zajímavé. Přiznáváme se, že jsme teprv hledali, kdo tato slova zapovídá, slova, kterých užíval již Palacký, užívají i nejlepší spisovatelé dnešní. Našli jsme matiční Brus, jenž slov těch nezapovídá, ale ukazuje na slova starší, jež se mu i více líbí, a Zenklova Rádce, jenž slovo *zájem* má v závorkách jako nesprávné a jemuž místo »to mě zajímá« je lépe »baví, poutá, líbí se mi«. S nejklidnější myslí smíme p. Seelandovi přisvědčiti; není totéž, řekneme-li »to mě zajímá« nebo jinak, potřebujeme slov pro tento pojem, kdyby jich nebylo, musili bychom hledati jiných a jsou to slova tak zakořeněná v našem dnešním jazyce — již i mimo písemnictví a jazyk osvětový —, že by jistě bylo i marné je zapovídati. Ale když již o nich mluvíme, podíváme se na ně důkladněji.

Zájem, zajímati, zajímavý jsou slova v tom významě, v jakém jich užíváme, nová. Jungmann jich s tímto významem nezná; u Kotta vidíme již, že to jsou slova docela běžná (máme osobní vzpomínky docela určité a nepochybné, že zejména slova zajímati, zajímavý asi r. 1870 byla již obyčejným kusem řeči osob vzdělanějších, a tehdejší noviny by to asi potvrdily). Starých dokladů ani my neznáme; ale neznáme ani cizího vzoru, podle kterého by se byl tento význam vytvořil, mimo samu potřebu, míti slovo na vyjádření pojmu, jejž Němec vystihuje neněmeckými slovy (latinsko-francouzskými) interessieren, interessant, Interesse, Interessent.*) Je »zajímavé«, jakými německými slovy v slovníku

*) Pro určení stáří (zatím aspoň přibližné) tohoto významu uvádíme dodatkem z excerpt na Slovník jaz. českého tyto doklady: Zanímatelnost (das Interessante) v tom záleží, aby tvar názorem mysli pojatý svou dokonalou celostí duši pohyboval, a účastenství plodil 1820 Jungmann, Slovesnost XXII, 9; Smělost jeví se odvážným, ale zdařilým výborem a neoby-

Němci sami tento pojem vystihují: wichtig, anziehend, einnehmend — Verwebtsein in eine Sache, Teilnahme für dieselbe, Beziehung, Reiz, Vorteil, Eigennutz atd.; to množství výrazů samo dokazuje, že němčina nemá slov, která by se kryla s franc. slovy intérêt, intéresser, jež v podstatě prostě přejala. A dovedla-li si čeština *ze svého* v této potřebě pomoci, máme jí v tom brániti, protože před sto lety takového slova neměla?

Jen tak s nebe tato slova v tomto významě však přece nespadla. Mají kořeny v lidové mluvě. *Zajmouti* (stč. zajieti, zajíti) znamená vlastně »zabrati, zasáhnouti«. V starém jazyce (s trvacím *zajímati*) znamenávalo »vzíti v svou moc, v své držení«, zejména, jako posud, »zajmouti« v boji nebo ve válečném stavu příslušníky nepřítelovy, také (jako posud v mluvě venkovské) »zajmouti« dobytek, dopadený na škodě na cizím majetku, který se pak vykupoval »zájemným«, »zajímal« se (zabavoval) majetek dlužníka, který neplatil (posud žije v právní řeči v tomto smysle slovo »zájem«); ba, zajieti, zajímati znamenávalo i »vydlužiti, dlužiti se« a zájem byl dluh; týmž slovem se označovalo také (zajieti koni), když kovář při kování koně, lékař nebo bába při pomoci raněnému nebo dítěti zasáhli část těla, jíž mělo býti ušetřeno. Na Moravě se místy říká také o nemocném, že je »zajatý nemocú«, nebo i prostě »zajatý«. Ale i o věcech méně hmotných se tak říká. V polštině zająć (zaimać) znamená také »něčí úsilí a pozornost plně zabrati, úplně zaměstnati«; to věděl Jungmann a napodobil v překladě Ztraceného ráje (kde nás zajme práce koli; ona prací zajatá slyší hlahol), snad po něm tak píše Jirásek (v dokladě Mašínově: divadlo ji všecku zajalo). Ale i z

---

čejným stavěním různých obrazů v celek neočekávaně zanímající t. XXIII, 3; (básník, chtěje v čtenáři vzbuditi týž cit, jaký sám zažil) nemůže toho jinak dovesti, než tím, když předmět svůj vystaví v tom světle, t. j. v ouplnosti vnitř i vně, čím a jak na cítěcí mohútnost jeho působil, a když předmět ten tak důležitě a zajímavě, tak zračně a živě vypíše, aby i v jiných ten samý cit krásy vzbudil t. XLVII, 2; ačkoli předměty, o nichž nám mluviti popřáno zde bylo, každého vůbec nezajímají, předce... stejnost v snažení našem poznáte 1827 ČČM. 3, 36, 15 (Řeč K. z Šternb.); k tomu (k zábavě obecenstva) přispívali panna Kometova jako princezna Navarská zajímavostí hlasu svého výborného, atd. t. 2. 140, 26 (O divadle); pan manžel, kterýž si byl papežský řád ostruhy na svůj svrchník prozřetelně připial, vytvářel z Manfrona velmi zajímavého ďábla (v orig. recht interessanten Teufel) 1830 A. Marek, Velde, Div z ochoty 99, 10; nic ho (prince) ale tak nezanímalo, jako zbrojnice 1834 Světozor 202 b, 65 (A. Marek, Vyslání Chozreva). O střídání tvarů zanímati — zajímati a p. v N. Ř. 5, 108.

českého území (od Žamberka) je z obecné mluvy doklad s významem asi »upoutati příjemným pocitem« (zajala jej příjemná vůně od jablka, Kott 5, 96). Proto chápeme, že v kladské češtině *zájemný* znamená »dojemný, zajímavý« (dyš něco zájemnýho vypravuje, mračí [= pláče] hned; ty sprosté řeči byly jí náramně zájemné; Kubín, Rozpr. Č. ak., III. tř., 37, 256)

Zejména sloveso *zajímati* tak nalézáme. V Plané n. Luž. »to mě zajímá« nebo (napodobením vazby »to se mi líbí«) »to se mi zajímá« znamená »to mám rád, to se mi líbí« (angl. I like), »to mě nezajímá, to se mi nezajímá« asi »o to nestojím«. Starý pantáta, který si dal namluviti od pražského »hubaře« (tak tam říkají staří lidé, kteří se ještě nenaučili od pražských hostí mluviti po pražsku), že křemenáč je výborná houba, přinesl jich několik, ale panímáma mu je vyházela na hnůj; tyhle houby se jí prý nezajímají. Jiný pantáta, který mimo hřiby uznal leda »másníčka« (klouzek ovčí; ale to musil být zvlášť pěkný), vyjádřil se, když byla řeč o sbírání jiných hub: když tak člověk najde hřiba, to zajímá. Anebo vypravoval o svém statku: měl jsem na to pachtýře, ale ten se mi nezajímal. Za války musil hospodařiti za zetě, který odešel na vojnu, na statku v jiné vsi; ale nebylo tam všecko, jak to musilo bývati u něho, »a to, prý, mě nezajímá«. Snad se tak říká zejména v jižních Čechách i jinde? Není to ovšem »zajímati« v témže významě, v jakém toho slova užíváme dnes v městské řeči; »zajímá-li« nás nějaký zločin nebo vyvrhel lidské společnosti, nelíbí se nám ještě (§ 305!). Ale co nás »zajímá«, přece jen aspoň v našich očích nějak vyniká nad věci jiné, které nás »nezajímají«, a proto vzdálenost mezi obojím významem není ještě propastí.

V podobném, ač ne docela témže smysle říkáme také *zaujmouti*. I s významem hmotným; říkáme, že účastníci schůze zaujali místa, a také, že něco zaujímá veliký prostor, někdo zaujímá vysoké postavení, důležité nebo přední místo a p. Bačkovského »Oprávci« se zdá, říkáme-li o někom, že »zaujímá místo důležité«, že by bylo správnější říci »jest mnoho platen«; kdybychom vůbec dovedli býti zlomyslní, řekli bychom, že leckdo zaujímá místo náramně důležité, ale... Toto zaujmouti se v naší dnešní mluvě těsně stýká se slovesem zajmouti; místo zajmouti říkáme zaujmouti zejména, kde příliš určitě vyhraněný význam slovesa zajmouti nám nedovoluje užíti jeho. Místo Jungmannova »zajatý prací« dnes bychom spíše řekli »zaujatý prací«; místo Douchova »srdce všech zajal« (Kott 5, 96) spíše řekneme »zaujal«, neohlédneme-li se snad po slově úplně jiném. Říkáme o někom, že je zaujat v nějaké věci (okolnosti jí se týkající jej tak zajaly, za-

ujaly, zajímají, že o ní nesoudí docela klidně); jiný je zaujat věcí samou, je zaujat proti někomu atd. Není pochyby, že se ve všem tom ozývá silně něm. eingenommen; sotva by se byl ujal tento způsob mluvení, o němž Jungmann z češtiny samé hrubě neví (z r. 1829 má z Vetešníka, který si liboval v neobvyklých slovech, v rusismech, provincialismech a pod., větu »to děvče musí pěkné býti, an v tom šeredném kroji mne zaujalo«), kdyby nám v uších neznělo ono slovo německé.

Ale sotva by se bylo toto v našem písemnictví tak nové slovo tak ujalo, kdyby nebylo mělo nějakého základu v naší půdě. Snad by ani nebylo vzniklo; vždyť v češtině vlastní ani není ve zvyku tvořiti slovesné složeniny s předložkami za-u-. Ale na československém východě je jinak; na Moravě zauctí hosta vínem (Kott 5, 315; k tomu trvací zauctovať v Bartošově Dial. sl. 533), Slováci říkají zauistiť, zaumieniť si, místo se u nich zauprázdní. A právě naše dnešní zaujmouti, zaujímati má (již u Jungmanna) moravské a slovenské předky. Bernolák má rčení »zaujíti město« (zmocniti se), Slováci říkají »zaujať zámok«, z Moravy je Tkáčova věta »Liduška jej zaujala« (získala, Kott 5, 315), Bernolák zná již »zaujatě« (eingenommen), Kott má od faráře Šmýda ze Zborovic na Moravě »mám hlavu celou zaujatou« (t.; snad jsme tedy neměli III, 74 tak zamítati lékařské »zaujetí hlavy«); na Slovensku (i na Moravě: Kott 5, 315, Kašík, Rozpr. Č. ak., III. tř., 26, 98) se říká i zaujať sa, zaujímať sa nekoho, za nekoho (ujmouti se, zastati se). Z Bajzy (1795) má Jungmann doklad »prostředkův bez prospěchu zaujímala« (se chápala), z Bernoláka »zaujímati ducha, srdce« (einnehmen, fesseln, ergötzen); služka z Dubu u Olomouce vykládala o lakotném příbuzném: »to ho zaujímá, všecko měť, dům, peníze, a co je dobrého.« A kde my říkáme a píšeme dnes ve smysle, o nějž nám jde, *zajímati, zajímavý*, říkají a píší Slováci *zaujímať, zaujímavý*. Z toho ze všeho ovšem soudíme, že není žádné neštěstí, ujala-li se u nás slova, jež se nelíbí Brusu a jeho vyznavačům. Ani není neštěstí, vzala-li si naše spisovná mluva z východu tvar *zaujmouti*, kde nám vadí odchylné významy téhož slovesa (trvacího *zajímati* v těchto odchylných významech zřídka užijeme).

Slovo *zájem* je staré; starý jazyk je ovšem má v starých významech (o zabrání něčeho, o zajetí lidí nebo dobytka, o vypůjčení peněz; srv. II, 174, IV, 301 o slovech vzájem, navzájem). Je docela přirozené, že v nové době nabylo významu shodného s významem slovesa zajímati; podle dokladů i podle naší paměti je v tomto významě také pozdější než zajímati. V nejnovější době čítáme i slovo *zájemník* (franc. l'intéressé, něm. Interessent,

osoba, jež se zajímá, má zájem); je to slovo správně utvořené a také potřebné. Ze Slovenska má Kott 5, 315 tvar *zaujom*, přirozený důsledek tvaru zaujímať. Přidáváme, že sloven. *vzájomný, vzájomně*, po němž jsme se ptali IV, 401, patrně vlastně nemá základu v samé slovenštině; je to asi slovo přijaté z češtiny nebo z polštiny a povrchně poslovenštěné.

Slovo *zajímavý* je tvar tak zřetelný, že by bylo zbytkem o něm zvláště vykládati.

Několik slov o vazbách těchto slov. Přirozená a nepochybná vazba je, že *nás něco zajímá*. Pochybnější je vazba *zajímati se o něco;* jistě nevznikla bez vlivu německého vzoru sich um etwas interessieren (a to zase ne bez vlivu franc. s'intéresser à quelque chose), ale má aspoň dokonalou obdobu v čistě českém rčení »starati se o něco« (jako sám sebe starám, t. dělám starým o něco, mohu sám sebe také o něco zajímati). Jako máme starost o něco, můžeme ovšem také *míti zájem o něco*, jako se říká franc. prendre (bráti) intérêt à quelque chose. Také se říkává *míti zájem na něčem*, jako něm. an etwas Interesse haben, interessiert sein, franc. s'intéresser, avoir un intérêt dans qch. Tato vazba má českou obdobu ve rčení »záleží mi na něčem«. Ale měli bychom jí užívati jen, kde nám opravdu na něčem záleží, kde náš »zájem« je v těsném spojení s něčím, kde jde snad i o prospěch nebo škodu »zájemníkovu«; mohu míti o nějaký »zajímavý« podnik zájem, zajímati se o něj, ale mám zájem na něm, záleží-li mi na tom, aby měl skutečný prospěch. Němec říká také sich für etwas, für jemand interessieren s významem »míti na mysli prospěch něčeho nebo nějaké osoby«. V češtině je předl. *pro* možná jen, kde mám zájem, zajímám se o něco určitého na prospěch jiné osoby, nějakého společenského útvaru nebo ústavu a p.; jako mohu pečovati na př. o statek pro svou rodinu, pro spolek, jehož je majetkem, mohu *míti zájem, zajímati se o něco pro někoho jiného.*

NALÉZATI SE, NACHÁZETI SE.

Jsou-li prý tato slovesa ve smyslu »býti« germanismy či ne? Odpovídáme »ano«« i »ne«; netroubili bychom hned všude na poplach, kde ona slovesa lze nahraditi nějakým tvarem slovesa »býti«, ale obyčejně jsou asi opravdu germanismy. Dnešní lidový jazyk se jim vyhýbá, i kde je podle staršího jazyka lze míti za správná, a starší jazyk málokterý z našich spisovatelů a novinářů zná; vodítkem těch spisovatelů, kteří v nové době slovesa *nacházeti se, nalézati se* do naší spisovné češtiny uvedli, bylo

naše německé cítění, vzorem bylo něm. »sich befinden«, a dnes tyto germanismy napodobí v slově i v písmě i lidé, kteří ani německy neumějí. Pramenem správného poznání nám mohou býti skoro jen spisy staré.

Za chybné napodobení němčiny máme *nalézati se, nacházeti se* ve větách, kde o nějakém skutečném *nalezeni, najiti* není řeč, kde se prostě praví, že nějaká osoba nebo věc *jest* v nějakém místě, v nějakém stavu a p. Mluvíme o pouhém nalezení, ne o výsledku skutečného hledání, protože nalézti, najíti lze, i čeho jsme nehledali. V lese na př. může nalézti hřiby i člověk, který jde jen procházkou. Dnešní lidová mluva pak řekne nejraději slovesem dokonavým, že se v tom lese najdou hřiby, že tam člověk najde hřiby; v starší době se říkalo spíše slovesem nedokonavým, že se v lese nalézají, nacházejí hřiby, a kdyby tak kdo psal dnes, nemohlo by se mu to míti za zlé, třeba stejně lze říci také, že v tom lese jsou, bývají hřiby. Zde by také Němec neřekl »befinden«, nýbrž »finden«, Francouz by mohl napsati »se trouver, on trouve«, a podobně by se mohl vyjádřiti každý jazyk, který vůbec má nějaké slovo téhož významu. Ale srovnáváme se s brusy v úsudku, že je zbytečný germanismus říkati na př. »v koutě síně se nalézá oltář, pan X. se nalézá v kanceláři« anebo dokonce »bitva se nalézá v proudu, ministerstvo se nalézá v stavu demise«, jak se u nás opravdu mluvívá a psává (2, 183; 3, 306); tak nemluví ani dnes náš lid, ani tak nepsali naši předkové, tak mluví a píší u nás lidé, kteří myslí, že se prostá představa musí zabalovati do planých, papírových slov. Je pravda, kdyby nás někdo chtěl potýrati, namítl by nám, že lze i o p. X. říci, že ho člověk najde v kanceláři, vstoupí-li člověk do té síně, že v koutě najde oltář; odpověděli bychom mu, že zde rozhoduje, co v naší představě je, co chceme vyjádřiti, a není-li v naší představě nic o nalézání, že jsou slova *nalézati se, nacházeti se* v češtině prázdné mluvení.

Přidáváme několik vět ze spisů starších, které snad náš úsudek potvrzují. Všehrd na př. psal, že »to se nacházie ve dskách« (ne to, ten určitý případ je v zemských deskách, nýbrž o takovém právním způsobu bývá řeč v deskách), »po starých dskách se nacházie«, Veleslavín o Kuthenově kronice, že »vytištěna byla v Praze léta Páně 1539, nyní se zřídka nachází« (my bychom spíše řekli, že se nyní, na př. u knihkupců, málo najde), jinde zase, »jakož tuším pohříchu málo se těch mezi námi nachází (my bychom zase spíše řekli »se najde«), ješto by povědomí byli v historí české« (Kron. dvě, předml. 12, 13). Anebo čteme »i řekl jest Pavel od Hory k Mathúškovi krajčiemu, že se (v měšci) ta

summa nenalézá, kterak je on spravoval« (= říkal; Arch. č. 13, 219, r. 1510; té sumy tam nenalezli). Píše-li Pavel Vorličný v překladě Josefa Flavia knih o válce židovské (1553) »pobili všecky Židy, což se jich koli v městě nalézalo«, neznamená to »co jich v městě bylo«, nýbrž »co jich bylo lze nalézti, co se jich našlo«; a čteme-li v bibli (Job 42, 15) »aniž se nacházely ženy tak krásné, jako dcery Jobovy, ve vší té krajině«, znamená to, že by jich nebyl nikdo nalezl (non sunt inventae vulg.). Dokladů, kde by »nacházeti se, nalézati se« vyjadřovalo prázdné něm. »sich befinden«, v starší době není, a není jich ani v dnešní mluvě lidové. Říká-li se v podobném významu na př. v ruštině »nachodíťsja«, nemůže to býti důkazem, že tak lze říkati správně i po česku. Ruština není čeština, a zvláště nám nemůže býti vzorem, kde češtinu nalézáme na původnějším stupni vývojovém (nemůže býti o tom pochybnosti, že se význam »býti« u něm. sich befinden nebo u rus. nachodíťsja vyvinul z püv. »nalézati se« v plném smyslu tohoto slova).

Kde je *nacházeti se, nalézati se* slovo nečeské, snadně poznáme, nahradíme-li je nějakým opakovacím slovesem pod. významu anebo užijeme-li nezvratného tvaru téhož slovesa: vznikne věta buď nesmyslná anebo se smyslem jiným, než o který jde. »V koutě se nalézá oltář« = v koutě se vyskytuje (nalézají lidé) oltář? »Statek nalézá se v pořádku« = nalézají jej lidé, vyskytuje se v pořádku? Kdybychom řekli »nalézáme jej v pořádku«, vyjadřujeme něco jiného, než chceme-li říci »jest v pořádku«.

Říkávalo se, zase po německu, »vynacházeti se« (sich befinden), t. »míti se« (nějak), na př. »jak se vynacházíte« (wie befinden Sie sich)? Dnes se tak říká jen žertem, s plným vědomím, že to je slovo nečeské.

POHŘBÍVATI OHNĚM.

Pohřbívati ohněm? Jak to? Ohněm lze přece jenom spalovati, taviti, obraceti v popel, žíhati, vypařovati atd., ale pohřbívati? Pohřbívati lze lopatou, zemí, prstí, půdou, sněhem, v hrobě, hrobce, mausoleu a podobně. Nikdy ohněm, protože oheň nezahrabává mrtvého, nýbrž spaluje. V prvních letech odborné literatury mluvilo a psalo se proto jen o spalování mrtvol nebo o zpopelňování. První český spolek měl název »Spolek pro spalování mrtvol«. Ale pojednou, kde se vzal tu se vzal výraz »pohřbívání ohněm« — myslím, že nejsem pravdy dalek, soudím-li, že se tento nový výraz zrodil v hlavě některého žurnalisty, asi, jako vždycky, pod vlivem spěšného, nepromyšleného překládání z ně-

meckého novinářského pramene. Kdežto však německá spřežka, které odpovídá české (vlastně německé) »pohřbívání ohněm«, t. j. Feuerbestattung, je spíše možná, protože »bestatten« znamená vlastně opatřiti místem (Statt), ačkoli složka »Bestattung« už původního významu svého pozbyla a znamená jen pohřeb, pochování, je český výraz »pohřbívati ohněm« čirý nesmysl, ježto v slově »pohřbíti« příliš jasně ještě cítíme a vždy cítiti budeme kořen jeho, ozývající se v slovech hrob, hrabati, pohřeb.

Říkejme proto i dále, jako jsme říkali dříve, »spalovati«, »zpopelniti mrtvého«, ne však pohřbíti ohněm, neboť úkon ten nemá s pohřbíváním, t. j. zahrabáváním do země, nic společného.

D. Panýrek.

POSUDKY A ZPRÁVY.

František Zemanec, *Z Dolních Štěpanic.* Kytice dětských úloh z volného slohu 1914—1919. Nákladem Rudolfa Tomáše ve Studenci u Horek. 1922. Stran 40.

V poslední době se nám naskytla několikrát příležitost uvažovati o poměru spisovné řeči k živé řeči lidové, ať už jí míníme skutečný dialekt anebo t. zv. jazyk obecný, přechodní útvar mezi nářečím a jazykem spisovným. Třeba že v názorech o tomto poměru je u nás ještě velmi mnoho romantiky, připomínající předsmetanovské názory o poměru lidové písně k hudbě umělé, to přece zůstává věcí nespornou, že živá řeč lidu, a zvláště dialekt, má anebo měla by míti na podstatu a vývoj spisovného jazyka stejný vliv jako prvky lidového umění na vědomé a individuální tvoření umělecké. Nejasnost v této věci, jinak jasné, záleží v tom, že si ti, kdož o tomto vzájemném poměru řeči spisovné a řeči lidové uvažovali a uvažují, nebývají dost jasně vědomi toho, které stránky lidové řeči je lze a vhod zužitkovati pro povznesení a oživování jazyka spisovného a jakými cestami by se to mělo díti. Působení živé řeči lidové, dialektu a jazyka obecného, na jazyk spisovný je možné jen na těch polích, kde spisovný jazyk, konečný výsledek staletých proměn jazykových, je schopen ještě dalšího vývoje. Podstatnou známkou každého spisovného jazyka jest jeho formální ustálenost; t. j. ve vývoji každého spisovného jazyka nastane v jisté době moment, kdy hláskové změny definitivně ustanou a změny tvaroslovné a kmenoslovné se do té míry ztíží, že zůstanou omezeny na minimum. Důvodem této stabilisace nejsou, jak se někdy myslívá, předpisy teoretiků, grama-

tiků, strážců jazyka atd., nýbrž spisovný jazyk sám. Spisovnému jazyku se učí jeho příslušníci především a hlavně z něho samého, nikoli z mluvnic, jejichž úkolem jest jen tříditi, vykládati, doplňovati a vnímací pochod zkracovati, a pokud jde o stránku formální, hlásky a tvary, naučí se každý vzdělaný jednotlivec svému spisovnému jazyku dokonale a jistě, neboť úhrn všech formálních znaků určitého jazyka je proti vnitřní stránce jazyka, jeho skladbě a slovníku, celkem dosti omezený. Formální poznatky, získávané i jen přímým napodobováním, třídí se zpravidla lehce v kategorie utvrzované zase zpravidla bohatým počtem případů do nich spadajících a tak generace od generace přijímá všecko toto formální bohatství spisovné řeči celkem úplně, beze změny a na trvalo. Po té stránce tedy spisovný jazyk opravdu do značné míry ustrnuje a všecky pokusy zasahovati vědomě a uměle do této stránky spisovné řeči jsou marné, neboť nejpřísnějším strážcem své ustálenosti je právě spisovný jazyk sám.

Znatelný vývoj spisovného jazyka je tedy omezen na jeho skladbu a slovník. Ovšem ani na tomto poli není možnost vývoje nekonečná, nýbrž je zase silně zúžena tradicí spisovnou. Avšak počet jazykových jevů na těchto polích jest nekonečně větší než úhrn vlastností formálních, seskupování v kategorie mnohem volnější a přeskupování daleko snazší, a proto i ovládnutí celého materiálu pro jednotlivce mnohem těžší. Jevů syntaktických i lexikálních, stojících mimo pravidelnou praksi, abychom tak řekli, každodenní, jest mnohem víc než zřídka se vyskytujících tvarů. Hlásí se tu nezřídka k slovu i potřeba, která v oboru forem není vůbec žádným činitelem. Pro to pro všecko vidíme, že skladba spisovné řeči (k níž zde pro krátkost chceme počítati i stránku stilistickou) a její slovní zásoba je v stálém, byť oku skoro neviditelném vývoji. Nová slova se rodí, jiná se z jazyka vytrácejí, buď vymírají s věcmi, anebo upadají v zapomenutí, které je pak zase příčinou k tvoření slov náhradných; význam slov se mění, jiná slova ovšedňují anebo blednou a stárnou; a stejně se mění i skladebné vazby, stavba a spojování vět, objevuje se nový svět obrazový, nové metafory, epitheta, tropy atd. Důvody a podněty ke všem těmto nenáhlým, ale nepřetržitým obměnám vycházejí buď z jazyka samého, z psychologických zákonů řeči, anebo jsou i příčiny zevní, život, vliv cizích řečí atp.

Brání-li spisovný jazyk sám svou vlastní setrvačností proti vlivům obecného jazyka a dialektů svých forem, nevzpírá se jejich působení na svůj slovní poklad a na svou skladbu tam, kde změna je možná anebo dokonce žádoucí. Živá řeč lidu má tu velikou přednost před jazykem knižním, že je se skutečným světem

v styku mnohem živějším a intimnějším. Její výrazy mají velmi často barvu svěžejší, její metafory a tropy mají konkretnost a novost tam, kde v spisovné řeči dlouhým a častým užíváním barvy vybledly, obrazy zevšedněly, relief se chladil. Živá řeč lidu je i zachovalejší, jsouc mnohem méně vydána rozkladným a rušivým vlivům cizím než jazyk spisovný, zvláště když, jak tomu je právě u nás, není utvrzován a udržován živou spojitostí s literárním jazykem minulosti. Z těchto všech i jiných podobných předností obecného jazyka i nářečí mohl a měl by těžiti jazyk spisovný víc, než se to dosud děje. To neznamená spisovnou řeč měnit, vytlačovat zbytečně dobré výrazy spisovné zbytečnými provincialismy, nýbrž spíše obohacovat, proti výrazu ovšednělému stavěti výraz svěžejší, proti papírové abstraktnosti krevnatou konkretnost, proti mezinárodní uniformitě domácí svéráznost; výměnu pak vykoná volný a přirozený výběr, který zde jako všude jinde k vítězství vede život nad vadnutím a usycháním.

A tato proměna, toto obrozování spisovného jazyka a omlazování krví národní musí se díti zase v něm samém, přirozeně, volným výběrem, bez diktátu a bez regulí. Ani zde není na místě umělé zasahování teoretiků do struktury jazyka, nabízení a vnucování prvků čerpaných mimo něj, byť to byla i živá řeč lidová. To je především úkolem těch, kdož spisovný jazyk tvoří, úkolem básníků, povídkářů, žurnalistů, řečníků, kazatelů atd. Jako Smetana, stoje na výši současného umění hudebního, posunul je kupředu, osvěžil a počeštil studiem české písně lidové, právě tak by měli naši spisovatelé, vychovaní knižní jazykovou tradicí generací předešlých, chrániti svou řeč od starobné papírové šedi a zmlazovati a očišťovati ji pro nový život studiem řeči lidové, ne pouhým kopírováním, nýbrž jemným výběrem oněch prvků, které by mohly řeč spisovnou, nástroj ovšem přece jen nesmírně dokonalejší a jemnější než jakýkoli dialekt, vzpružit, oživit a zladit ještě jemněji. Jaký bohatý fond živé řeči lidové, řeči domova, nosí v sobě většina z nás, dětí venkova, jaká hojnost materiálu je uložena ve sbírkách lidového umění slovesného a co látky poskytl by spisovateli s jemným opravdu smyslem pro jazyk zvláště skutečný přímý styk s lidem; takovou studijní slovenskou cestu Manesovu by si měl učiniti programem každý spisovatel a nemusil by jíti ani na Slovensko. Chceme-li posouditi, jak působí živý jazyk na řeč knižní, srovnejme jen na př. jazyk Husův a Chelčického s dokonalým sice, ale přece jen stárnoucím jazykem štítenským, formálně vyspělou veleslavínštinu s řečí Komenského, jazyk Tylův a Němcové s akademickou češtinou Jungmannovou

anebo zemitou a kořennou vůni jazyka mrštíkovského se skleníkovými půvaby řeči Růženy Svobodové.

Druhým činitelem, byť ne přímým, ale aspoň pomocným činitelem v tomto zužitkovávání lidové řeči, dialektu, pro jazyk spisovný by měla býti škola. O tom, co na př. Němcům již v letech šedesátých ukazoval R. Hildebrand, jak je možno a záhodno při vyučování mateřštině těžiti z dialektu žáků, není u nás dosud ani potuchy. V nářečí se vidí u nás stále jen překážka, kterou jest škole co nejdříve zdolati, aby nezanechala ani stopy v bezvadně spisovném vyjadřování žáků, ba známe i článek, a dokonce z pera filologova, o nářečí (domažlickém), z kterého vane přímo odpor proti nářečí jako snůšce chyb proti usu spisovnému. Jaké bohatství jazykové se tu udušuje pod nivelisujícím tlakem jednotného postupu školního vyučování, jaké množství vzácného materiálu zůstává při tom nezužitkováno, co času se zmaří tím, že škola netěží pranic anebo velmi málo ze všeho toho bohatství, které dítě přináší škole vstříc ze svého domu otcovského a v němž škola zpravidla vidí jen odchylky od řeči spisovné! Ve vyučování slohu, koncepci, stal se v posledních letech pokrok zindividualisováním tohoto učení, ale ve vyučování mateřštině vládne, jak se zdá, stále šablona; nemíním tím nic špatného, ale bez výtky to slovo přece není, aspoň v tom smyslu, že by i ve vyučování mateřskému jazyku mělo býti dbáno více individuality. V jazyce není ovšem individualit osobních (nehledíme-li k zvláštnostem sotva patrným), ale jsou v něm individuality kmenové, krajové, lokální. Jaká to rozmanitost výrazu, i když nehledíme k zvláštnostem formálním, čteme-li ukázky lidové řeči z různých krajů oblasti českého jazyka! A srovnejme s tím ukázky vzorných žákovských úloh, volných slohových cvičení, jak je čítáme porůznu otištěny v časopisech i knižně. Pěkné úlohy, jazykově správné, slohově uhlazené, ale nic víc; jako byste pili destilovanou vodu — nezapáchá, ale ani chuti nemá. S »chybami« dialektu zmizely i jeho přednosti; škola všechno vyrovnala a jazykový gourmand, zmlsaný půvaby lidových rozprávek, marně hledá, co z toho ze všeho bohatství uchránila škola do spisovného vyjadřování svých žáků. V tom zůstává škola spisovnému jazyku mnoho dlužna z toho, čím by mohla a měla přispívat k jeho oživování a osvěžování. Ba často hřeší i opakem.

Toho důkazem je zejména také zajímavá knížka »Z Dolních Štěpanic«, která dala podnět k tomuto rozjímání. Je to sbírka 25 dětských úloh z volného slohu z let 1914—1919, k nimž sběratel a duševní původce těchto úloh František Zemanec připojil dodatkem ještě 5 úloh odjinud. Jsou to patrně úlohy

drobnějších dětí, z obecné školy, ač některé z nich působí přezrále, nedětsky; souvisí to patrně se způsobem jejich vzniku, který se jeví i na stránce formální. Mně aspoň se zdá nepřirozenou sentimentálnost a melancholičnost některých úložek (2, 5, 15, 17, 18 a 3, 4, 5 v dodatku), které u dětí aspoň v tom věku nebývá. Děti nemyslívají na smrt, netoužívají po samotě, nepřejí si uniknouti kamkoli mimo svět a p., a vyčítáme-li takové myšlenky z jejich písemných pokusů, nemůžeme v tom viděti leda vliv školy, určitým směrem řízené četby, zkrátka individuality učitelovy takto založené, která uměle zatlačuje a dusí vlastní individuality dětské, vnuká jim vlastní cítění a nazírání a dělá z nich snivce a sentimentální citlivky, jimiž děti zpravidla nebývají. Nemíním se šířiti o této stránce dětských úloh štěpanických, protože uvažovati o ní náleží spíše časopisům vychovatelským, ale přece jen nemohu neviděti v tom zjev nesprávný a nezdravý. Zvláště když to potvrzuje i forma.

Na čtenáře, který nehledí na žákovské úlohy s toho hlediště, které jsme se snažili objasniti v úvodu k tomuto referátu, působí formální stránka štěpanických úložek jistě skvěle. Nejsou-li to pouhé »výstavní« kusy, jsou tyto drobné práce opravdu velmi pěknými ukázkami slohové vyspělosti štěpanické drobotiny a ještě skvělejším vysvědčením pro učitele, který dovede vypěstovati sloh svých dětí k takové dokonalosti, že se člověku někdy zdá, jako by četl Růženu Svobodovou nebo její některou epigonku.

Ale to je právě kámen úrazu. Máme dost Růženy Svobodové a Růžen Svobodových také dost, aspoň my, kteří hledáme v českém slově českost a ne jen líbezný odvar mezinárodní stilistické rafinovanosti. Z písemných prací štěpanické školy rádi bychom slyšeli mluviti české děti z Podkrkonoší a ne pražské preciosy, rádi bychom z nich cítili aspoň trochu vůně té řeči, kterou mluví tatíci i matky těch dětí a kterou zajisté mluví mezi sebou i ty děti, než pan učitel rozevře před nimi sešit na české úlohy. Pan učitel Zemanec jest nade vši pochybnost v slohovém výcviku dětí opravdový mistr, ale roubuje všecky ty štěpanické šípky jediným universálním roubem a přistřihuje je všechny do jediné formy, jaká je právě v módě. Jeho děti píší dobře, ba znamenitě, ale nepochybuji, kdyby tento vynikající učitel dostal do rukou děti pražské, že by psaly na vlas tak jako jeho hoši a děvčata ze školy štěpanické. Tato snaha po modernosti, která je však více módností než moderností, jeví se už ve výběru sujetů a útvarů dětských písemností. Drobounký nápad, letmo zachycený obrázek, náladový náčrtek, hrstka myšlenek nad Knüpfrovým obrazem nebo Baudelairovou povídkou v zhuštěné, koncisní formě, zpra-

vidla lehce pointované, toť nejčastější forma těchto dětských stilistických pokusů. Na všech je patrno, jak se všechno úsilí obracelo k vypěstování jediného útvaru stilistického, toho, čemu říkáme obyčejně báseň v próse. Kamelie v podhorské zahrádce. Po tom, v čem stilistické umění lidu dosáhlo a dosahuje často mistrné dokonalosti a k čemu si děti přinášejí vrozený umělecký fond přímo od kolébky, po lidovém umění vypravovatelském, není v těchto dětských úkolech ani stopy. Snad by se našly v sešitech štěpanických dětí i takové úlohy, ale vydavatel jejich úloh nepojal jich do svého výboru, nezdály se mu snad dost efektními, nevěnoval snad tomuto útvaru slovesnému tolik lásky jako oněm básním v próse, pěstoval kamelie a nechal snad vadnouti někde v koutě duševní zahrádky svých dětí ozdobu našich zahrádek, voňavou růžičku. Aspoň v té kytičce, kterou uvil v své sbírce štěpanických úloh, jí není.

Ještě patrněji se jeví tento uniformující vliv jeho stilistické individuality v tom, jak se jeho žáci a žačky vyjadřují. Neznáme sice zevrubně řeč podkrkonošského kraje, zvláště ne po stránce syntaktické a lexikální, ale známe ji aspoň z ukázek v povídkách a románech Raisových, J. V. z Finberka, Krušiny ze Švamberka, A. Staška a j. a známe i obecný charakter živé řeči lidové vůbec. Ale té svěží radosti, která se milovníku jazyka často uprostřed vypravování zaperlí najednou nad trefným lidovým obratem, zachovalým rčením, přiléhavým a názorným epithetem, čerstvě orosenou metaforou, nepocítí čtenář štěpanických úloh téměř ani jednou. Sotva dětem někde uklouzne nějaké to slůvko z domova, že mu naskočí hejl nebo že spustí moldánky, a už to zase zmizí v záplavě oné knižní, papírové, slohové elegance, kterou jsme přesyceni z pražské skleníkové literatury a v níž patrně duševní původce a spolutvůrce těchto dětských úloh viděl vrchol slohové dokonalosti. Poslechněme jen ty horácké hochy a děvčata v pražských kimonech a jumprech: »Jest nemocné ráno . . . Stráně zdají se býti (!) tišší, než když se chlubívají v slunci . . . A Cedron zurčí . . . (str. 11). Kameny a vlnky se zlatově lesknou . . . Chodec pospíchá kolem tůně krásy. Ty osamělé místo! (12). A sníh padá, padá a země - matka dadá . . . (15). Kdybych byl na světě sám, vsníval bych se do budoucnosti . . . Hloubal bych o kráse ve dne i v noci . . . Hloubal bych o Bohu, stával bych se hlubším . . . (Rozuměl bych pak) tomu tklivému tichu své samoty (21). Květy padají se (!) třešní jako vonný déšť (17). Nespatřovala bych známých strání a lesů na nich, ve (!) kterých jsem . . . osvěžovala dětská léta . . . (Potok) mne doprovázel svým crkotavým tónem až k milé škole . . . Často oko mé by se zarosilo marnou touhou

po nich (24). Za nějaký den čarovné slunce svými paprsky poupě vysvobodí do květu (28). Moře krvácí. Umělec (Knüpfer), jenž vykouzlil před zraky našimi obraz, z něhož zdají se k nám hučeti vlny svou truchlou píseň, dal se objati (!) svým vidinám ve vlnách. Stisknutí šílené, křečovité, jen jedno objetí a... navždy štětce a břehy opuštěny (37) atd. Ubohé horácké děti, milí vrabčíci, natření na zeleno a červeno, aby vypadali jako panský papoušek. Měly svůj krásný jazyk, kterým jim snad babička povídávala pohádky, výrazný, svěží, jadrný, který stačilo jen obrousit a zasadit do spisovné formy, aby z něho byl šperk, ale škola jim jej vzala a ve jménu vyšší slohové dokonalosti naočkovala jim hledanou a přec už oposlouchanou, kvetoucí, ale nevonnou řeč pražských literárních precios. Vštípila jim výrazy z jejího papírového slovníka, její strojený rytmus větný (Jest jíní na stromech 13. V neděli z města sem chodí 23), a tato umělá sazba udusila v nich namnoze i jejich vrozený, správný jazykový cit. Žádné venkovské dítě, jehož cit nebyl školou a výchovou porušen, neřekne se třešní (23), ve stráni (35), ke strýčkovi (36), ve kterých (24), nýbrž s třešní, v stráni, k strýčkovi, v kterých (kerých), žádné české dítě, pražskou češtinou nezkažené, neřekne objati (37) místo obejmouti. Jen pražský papír snese věty jako »nepotrvá ani rok a je (žito) větší než já« (7) bez zájmena to (nepotrvá to) anebo »není jiného slyšeti než« (29) bez zájmena nic. Venkovské dítě nikdy neřekne »zde se mi rodiče narodili« (23), třebas nevědělo, že tímto způsobem lze přivlastňovati jen vlastníku již existujícímu, zrovna tak jako neřekne, má-li to sloveso v svém slovníku, že »masa chybělo« (8), když měli k obědu o pouti místo masa jen švestkové knedlíky atd.

Jaký je smysl tohoto referátu? Úsilí, jež vyvíjí dnešní škola na vypěstování slohové a jazykové dokonalosti mládeže a jehož pozoruhodným svědectvím je tato drobná knížka úloh z Dolních Štěpanic, je zajisté vší úcty hodno a nic víc by si nebylo přáti, než aby takových Zemanců bylo tolik, kolik je škol po republice, ani středních nevyjímajíc. Ale pokud jde o jazyk, je toto úsilí na scestí, projevuje-li se všude tím směrem jako ve škole štěpanické. Jako všude jinde, je třeba i ve výchově jazykové, a v ní zvláště, šetřiti co možná individuality dítěte, která je v tomto případě individualitou kmenovou. Je tedy žádoucí, aby učitel, ať je to na kterémkoli stupni vyučování, byl s místním nářečím obeznámen co nejintimněji, líp než dítě, které přichází do jeho školy. Neboť východištěm jazykového vyučování nemá býti jazyk knižní, nýbrž jazyk dítěte, jeho rodný dialekt, jemuž se doma naučilo, s nímž srostlo a který vždycky zůstane řečí jeho srdce.

Proto ve vyučování mateřštině by nemělo býti především šablon, universálního postupu atd., nýbrž základem jeho by měl býti poměr dialektu k jazyku spisovnému, který je od nářečí k nářečí velmi rozmanitý, aby bylo zužitkováno ono bohatství jazykového materiálu, kterým obdařil dítě domov a rodný kraj, než zavadilo o školu. Takováto cvičebnice mateřského jazyka (i netištěná, ale vždycky v hlavě učitelově) byla by ovšem jiná pro dítě chodské, jiná pro hanácké, jiná pro lašské atd. Neboť spisovný jazyk není jiný jazyk než živá řeč lidová, nýbrž jen její stilisovaná forma, a toto stilisování jest právě úkolem školy, která má rozlišovati, co z rodného nářečí dítěte stilisace potřebuje, co se musí změniti a čemu naopak je třeba dát vyniknouti. Proto by učitel mateřského jazyka měl býti nejen dobrým znalcem řeči, kterou mluví jeho děti, ale měl by míti i jemně vypěstovaný cit jazykový, aby dovedl rozeznati, co v knižním jazyce je smeť, bezcenná imitace, vybledlá ozdoba a zaschlá barva a co v řeči dítěte je skutečný drahý kámen, který třeba jen očistit a přibrousit, aby zasvítil živým leskem. Učitel, který bude míti tento smysl, povede své děti k tomu, aby se vyjadřovaly nikoli jako Růžena Svobodová ani jako Březina nebo Šrámek atd., nýbrž aby hledaly výraz v své vlastní duši; bude jej s nimi vážiti, bude jej přiměřovati k představě volající po vyjádření i k výrazu nabízejícímu se z jazyka knižního; a najde-li takto perlu, neuloží ji do sáčku ani ji neuzavře do pouzdra, nýbrž ji vystaví na odiv pro potěšení svých dětí a učiní ji majetkem všech. A budou-li nám školy vychovávati stilisty těmito cestami, nebudeme slyšeti ze svého knižního jazyka strojenou ozvěnu cizích skladatelů, nýbrž svěží a milou Vendulčinu píseň nad dětskou kolébkou. *E.*

Z NAŠICH ČASOPISŮ.

Krematorium, spolek pro pohřbívání ohněm, požádal redakci Naší řeči listem ze dne 19. dubna, abychom se vyslovili o návrzích na zčeštění výrazů krematorium a kolumbarium, které uveřejnil V. Kebrle v 1. a 2. seš. čas. KREMATORIUM. Řekneme bez obalu, že se nám slova Kebrlem nabízená nelíbí; ač jsou od filologa, upomínají na diletantské tvoření slov a před soudem filologie neobstojí. Na zčeštění slova k r e m a t o r i u m navrhuje K. slovo ž á r o v i s k o anebo ještě raději ž á r o v. Ž á r o v i s k o se mu zdá vhodnější než ž á r o v i š t ě, protože prý slova s příponou -isko značí spíš něco v sobě uzavřeného. To je ovšem omyl; mezi příponami -isko a -iště je rozdíl pouze krajový (v. N. Ř., III., 152), významem jsou však zcela totožné. Slovo ž á r o v i š t ě se dostalo do nové češtiny z padělané

glossy v Mater verborum, kde ho bylo užito na označení hranice na spalování mrtvých. Když bychom tedy slova takto utvořeného chtěli použíti i na označení budovy, kde se mrtví spalují, musilo by zníti ovšem po česku žároviště, nikoli žárovisko. Slovo žárovka, které se Kebrlovi při tom vybavilo, pokládá za slovo nešťastné, utvořené místo zářovka, neboť prý tu nezáleží na žáru, ale na záři. To je ovšem zase omyl. Žárovka n. žárová lampa má jméno od toho, že svítí rozžhaveným vláknem uhlíkovým a j.; proto jí také Němci říkají Glühlampe (a světlu Glühlicht). Ještě lépe než žároviště se zamlouvá Kebrlovi na označení místa spalování slovo žárov, utvořené prý velmi rozšířenou příponou místní -ov. Jako analogii uvádí mnohá místní jména, jako Chodov, Zelenov, Komárov, Ptákov, Drozdov, Zaječov a p., a obecné hřbitov. Ale přípona -ov nemá význam místní, nýbrž přivlastňovací; Komárov, Ptákov, Drozdov a p. nemají jméno od toho, že jsou tam komáři, ptáci, drozdi, jak se K. patrně domnívá, nýbrž po svém držiteli Komárovi (právě tak jako Komářice, Komárovice), Drozdovi, Ptákovi atd. V slově pak hřbitov není vůbec přípony -ov, neboť břitov, jak zněl tvar stč., jest obměněné (písmeno za písmenem) něm. frîthof. (Proto také K. nesprávně vykládá, že slovo hřbitov vzniklo přichýlením k něm. Friedhof; právě naopak stč. břitov = frîthof se změnilo v hřbitov přichýlením k slovesu »hřbieti« = býti pohřben, ležeti v hrobě). Linguistovi nebude tedy navrhované slovo žárov nikdy znamenati místo žáru, jak míní K., nýbrž místo, které náleželo člověku jménem Žár (nebo — po novočesku — mělo k němu aspoň nějaký vztah). To, co dříve slulo pohřeb, chce K. při spalování nazývati požehem nebo (nespr.) požhem. Slovo požeh (pol. požog n. požoga) není slovo nové, utvořené teprve Kebrlem, nýbrž starší (zná je Jungm., Palacký, Jirásek) a má už význam svůj; znamená požár, oheň úmyslně založený, vypálení (dáti v požeh je totéž, co vypáliti, založiti oheň). Na označení peci k spalování mrtvol utvořil K. od slovesa žíhati slovo žíheň, pro něž mu bylo vzorem patrně o něco starší monstrum »líheň«. Podstatná jména na -eň jsou obecně buď ze starších jmen na -ně (podle duše), skoro vesměs zpodstatnělá příd. jména na -ní (v. o nich u Zubatého v Sbor. fil., VI., 108), jako pochodeň, povodeň a p., anebo jsou to abstraktní podst. jména od vzoru kost, jako červeň (z červený), prázdeň (z prázdný), strženě (ze st'rg-en-), bázeň (z boja-zn', stč. bázn) atd. Filolog, který by podle těchto vzorů tvořil od slovesného kmene zavřeného žíh- (ačkoli zdloužení kmenové samohlásky je odůvodněno jen v otevřeném kmeni žíha-) jméno podstatné, musil by si býti vědom, že by se koncové h (g) před následujícím měkkým jerem nebo e musilo měkčiti v ž a že by tedy slovo takto utvořené musilo zníti nikoli žíheň, nýbrž žížeň. Že by takto utvořené slovo žížeň došlo obliby v kremační terminologii, ovšem pochybujeme.

Za slovo kolumbarium navrhuje K. české názvy prácheň (pro prach mrtvých), záhrobeň (místo u zdi za hroby), mohylnice (budova

pro popelnice). Slovo p r á c h e ň (práchen) známe z dokladu v slov. Prešp. a Rajhr., forma obvyklejší je práchno (tak mor., slc., pol., hluž., mrus.); stč. p r á c h e n, -eň (vedle plésn, piesn, tieskn s jedné, a stržen, sršen a pod. s druhé strany) vzniklo snad z příd. jm. prachněn' (cslov. dřěvo prachněno), utvořeného jako sukněn', plátněn', týmž způsobem jako ze súkněný — súkenný, plátněný — plátěný. Na označení místa (kolumbaria) se však ani p r á c h e ň (řídké již v stč.), ani p r á c h n o nehodí; znamenáť něco práchnivého, ztrouchnivělého, zpravidla dřevo, naprosto ne popel a dokonce už ne místo k uložení popela. S jménem hradu Prácheň ani s poetickým hřbitůvkem vedle něho nemá toto slovo p r á c h e ň (= práchnivina) nic společného; Prácheň má zase jméno po držiteli, jako Libeň, Veleň a p. a jako Prachov, Prachovice, Prachatice a p. Místo za hroby mohl by filolog označiti pouze slovem z áh r o b í; z áh r o b e ň je slovo dobře známé a k slovu hrob má tak daleko jako hřeben n. hřeblo. Je to (jako oploteň) zpodstatnělé příd. jméno záhrobní, utvořené z podst. jména záhrob = vyvýšenina, zásep, a znamená nejčastěji totéž, co podobně utvořené z á s p í (vyvýšené místo podél stavení). M o h y l n i c e (= místo mohylné) konečně by byl snad název jakž takž vhodný pro dnešní hřbitov, ale naprosto nevhodný pro kolumbarium, protože slovo m o h y l a (příbuzné se slovem homole) znamená hromadu, pahorek, zemi nad hrobem navršenou. A tak slova k r e m a t o r i u m a k o l u m b a r i u m musí počkati ještě na tlumočení šťastnější; pokud se nenajde, budou tato cizí a mezinárodní slova stále lepší než náhrady až dosud za ně nabízené.

NAŠE ÚŘEDNÍ ČEŠTINA, časopis pro očistu a tříbení české řeči úřední na železnicích republiky československé, na jehož vydávání jsme upozornili naše čtenáře na str. 85 letošního ročníku, vede statečný zápas s hydrou šroubované, nesrozumitelné a nečeské řeči úřední. Probíráme-li se doklady čerpanými z ministerských věstníků, z úředních vyhlášek, raportů a pod., trneme zrovna nad tím, jak tíž lidé, kteří se v obyčejném hovoru vyjadřují zajisté zcela přirozeně, mohou připadnouti na výrazy tak groteskní, jakmile omočí pero v kancelářském kalamáři. Jsou mezi nimi příklady zamotané do nesrozumitelnosti a namnoze i tak komické, že zaslouží, aby byly zaznamenány na paměť, jak se ještě ve čtvrtém roce české samostatnosti lámal český jazyk od českých úřadů. Jako pozoruhodnou zvláštnost v ministerstvu železnic uvádíme, že se úředníci jemu podřízení nejen sami jmenují (pan X. s e j m e n u j e přednostou dopravního úřadu v A.), ale i trestají a dávají do výslužby (t r e s t á t e s e pokutou 5 Kč; na základě § 130 služebního řádu d á v á t e s e do trvalé výslužby), vzácný příklad autonomie a autokritiky železničního personálu neboli o s o b n i c t v a, jak píše jedno puristické ředitelství. Drahým a patrně s velikou pietou opatrovaným dědictvím po někdejším německém úřadování jest umělá zamotanost úředního slohu. Tak, píše Úřední věstník ministerstva železnic: »V důsledku

účinnosti zákona ze dne 6. února 1920, č. 114 Sb. z. a n. rozuměti jest s platností od 1. ledna 1922 ustanovení čl. II. § 2. zákona ze dne 7. října 1919, č. 541 Sb. z. a n., resp. odst. 7. zdejšího výnosu ze dne 16. února 1920, č. 44.327, uveřejněného jako příkaz 36 v Úředním věstníku min. žel. č. 11 z r. 1920 tak, že« atd. Cvičným příkladem pro rozbor závislosti ve větě mohl by býti oběžník ředitelství v H. K., v němž se praví, že se »zavěšují topné hadice u odstavených vozů na kličku přítužných šroubů závěsného třmenu konce hadice«, anebo jiný výnos téhož ředitelství s podivným řetězem infinitivů: »Zdráhal-li by se neb odepřel-li by zaměstnanec nebo uživatel bytu dáti poškozené nebo rozbité tabulky skleněné sám zaskliti a nahraditi výlohy sklenáři hotově zaplatiti, učiní tak nadřízená služebna.« Kvítí velmi divoké bují také na poli úředního slovosledu. Tak oznamuje jedna stanice, že »vůz na před tím uzavřené výhybce prázdný vykolejoval«, a jiná stanice se dotazuje, zda by nebylo možno »u městského úřadu opatřiti byt pro k tamějšímu úřadu přesazeného dělníka.« Ředitelství v H. K. oznamuje, že »firma X. v Z. bere (vida!) a ředitelství st. drah v H. K. dává v nájem nájemní věc vyznačenou v připojeném plánku, jenž jest podstatnou částí smlouvy, barvou«, a jinde: »Dodatkem k oběžníku č. 248, uveřejněném (!) v Úř. listě č. 71 ze dne 17. prosince 1921, zasíláme dotazník o váhách a závažích, které bude dle směrnic v citovaném oběžníku v r. 1922 cejchovati, k vyplnění.« Že si mají zřízenci služebních předpisů vážiti, je věc ovšem známá; že je však mohou i převažovati, to je novinka jmenovaného už několikrát ředitelství, které oznamuje: »Stanice nesmí se dovolávati při odmítání návrhů na vážení nebo převažování vnitřních služebních předpisů.« O nepořádném uložení konstrukčních plánů, které se v obvodu tohoto ředitelství patrně sem tam povalují, svědčí vyzvání: »Zašlete sem tam se nalézající konstrukční plány.« Stav vozů v naší republice je dosud velmi nestejný; některé vozy jsou v dobrém, jiné v špatném stavu, ale ministerstvo železnic zná vozy i v jiném stavu, neboť činí opatření, co se má díti »při delším stání vozů v rozsvíceném stavu.« Některá úřední oznámení se vyznačují na pohled ukrutností přímo nelidskou. Tak se dočítáme v jednom úředním telegramu žádosti za »odpověď, zda u vlaku X. má návěštník připevněn konečník u topení«. Aby se naši čtenáři neděsili nad osudem nešťastného návěštníka, dodáváme, že »konečník« je úřední překlad něm. slova Verschlussstück a že má značiti koncový kohout, jímž se končí topná roura u posledního vozu.

HOVORNA.

Někteří naši čtenáři se nás dotazují na věci, o nichž se lze poučiti z každého pravopisného ukazatele nebo i ze sebe stručnější školní mluv-

nice, na př. píše-li se 3. p. Anně či Aně, píše-li se Slezsko či Slezko, úhrnný či úhrný, přijde či příjde a p. Jindy se zase obracejí na nás s dotazy o věcech, o nichž bylo v N. Ř. již několikrát vykládáno, na př. píše-li se v Bratislavě či v Bratislavi, oni nechtí či nechtějí a p., nebo které se Naší řeči vůbec netýkají, na př., jak se řekne německy »Škola mu nevoní« a p. Ke všem těmto a podobným dotazům poznamenáváme, že vzhledem na úkol našeho časopisu, určeného ne k učení českému jazyku, nýbrž k jeho tříbení a vzdělávání, a vzhledem na ostatní čtenáře není nám možno odpovídati na dotazy, na něž lze najíti odpověď pouhým nahlédnutím do Pravidel čes. pravopisu, ani na dotazy, na něž jsme již v N. Ř., zvláště v posledních ročnících, dali odpověď. Proto také vydáváme ke každému ročníku N. Ř. velmi zevrubný rejstřík, aby bylo každému čtenáři N. Ř. možno najíti snadně ve vydaných ročnících to, co si přeje věděti.

FRANCOUZSKÁ LATINA. Koncem dubna byl u Topičů obrázek s nápisem »Pomník zbudovaný v pamět obětí bombardování Němců na Veliký pátek 1918. Kostel sv. Gervaisiusa.« Ve francouzském knihkupectví by měli vědět, že se sv. Gervasius jmenuje po francouzsku Gervais; sv. Gervaisius (2. p. by zněl ostatně Gervaisia) je taková moudrost, jako kdybychom psali sv. Blasia po česku Blažejus m. Blažej. Také »v pamět« je tuze krásný výraz; možno si něco vštípiti v paměť, t. do paměti, ale »zbudovati pomník v paměť« nic není, něco českého by bylo »na památku, na paměť« (víme ovšem, že i jinde dělají všelicos »v paměť« něčeho, že se dávají dary »v upomínku«). Čtli jsme před nějakým časem, že je nějaká censura filmových nápisů v biografech (není prý viděti, že by byla mnoho platna); neškodilo by něco takového i jinde.

HOBLÍK. K našim poznámkám o »hoblíku« V, 313 nám poslal správce továrny p. A. CH. návrh, aby se hoblíku po česku říkalo t e s l o nebo spíše t e s l í k (s odvozeninami tèsliti, otesliti, tesliny = hobliny, teslice = Hobelbank, »ponk« atd.). Četl, že »teslo« s tímto významem je u Komenského. To je omyl, jejž zavinil Kott (4, 70) nesprávnou reprodukcí výkladu Jungmannova; podle Jungmanna má »teslo« s oním nesprávným významem Palkovičův slovník nedorozuměním, pocházejícím asi z nějakého překladu bible (Iz. 44, 13). Tesla, teslice, teslík, teslo (s odvozeninou tesliti v slovníku Bernolákově) jsou stará a dobrá slova, ale znamenají rozl. druhy tesařských sekyr; nevíme, žijí-li tvary teslo, teslík ještě někde, ale na pojmenování h o b l í k u se podle našeho mínění nehodí již proto, že svým kořenem tes- budí p ř e d s t a v u t e s á n í, ne hoblování.

Odjinud byli jsme upozorněni, že u Přeštic říkají k r o u h a t i ve smyslu »hoblovati«. V Čechách se obyčejně krouhá zelí; proto se nám nezdá, že by toto slovo bylo vhodnou náhradou za něm. hoblovati (krouhati, pol. krążać, slovin. krόžili a j. znamená vl. »do kruhu ořezávati«, pak i »krájeti« a p.).

JDU MAMINKOU. Pan farář Kitzberger nás upozorňuje, že se v Libotenicích na Podřipsku říká všeobecně »jdu maminkou, jdu tatínkovi obědem, chleba máslem« a p. m. s maminkou, s obědem, s máslem. Že by tyto výrazy vznikly brusičským působením školy, která, vymycujíc předložku s z výrazů jako »kopati s motykou« a p., vyhubila ji i z výrazů výše uvedených nezdá se podobno pravdě, protože takové vlivy na řeč lidovou zřídka působí takovou silou; spíše by snad bylo možno vykládati tyto výrazy jako rozšíření případů, v nichž předložka s splývala se začáteční hláskou následujícího slova, takže se pak zdálo, jako by to byl pouhý instrumentál, na př. »vezmi mne (s) sebou, otec (s) synem, hrnec (s) sádlem« atd.; podle toho pak také »šel matkou, chleba máslem« atd.

JE TOMU TAK (L. K.) je výraz správný (Gebauer-Ertl 2, 164); stejně správný je výraz »ta věc se má tak a tak«; vazba neosobná, »s tou věcí se to má tak a tak«, vyvinula se asi vlivem souznačné vazby německé. — Rčení »j a k o t a k o v ý« jest chybné vždycky, když se ho užívá za překlad něm. »als solcher«; je o tom výklad v N. Ř. 2, 241. — Něm. Machtspruch překládá »Německo-česká terminologie úřední a právnická«, kterou sestavili Kadlec a Heller, českým »m o c n ý v ý r o k«; slova »mocný« se v tomto významě v staré terminologii právní užívalo velmi často, na př. se mluví často o mocném listě, o mocných poručnících, o mocné osobě a p. — »Z v e n č í« a »z v n ě j š k u« není totéž; »zvenčí« znamená tolik co »z venku«, t. j. z prostoru odděleného nějak od uzavřeného místa, kde je právě osoba mluvící; »vnějšek« je však zevní strana nějaké věci. Říkáme tedy »dům je z vnějšku (vlastně bychom měli říkati »ze vnějšku«, jak svědčí i složenina »zevnějšek«) dosti pěkný« (a také ovšem »zvenku, zvenčí«), ale »podal mi to zvenčí n. zvenku«, nikoli »z vnějšku«.

OBCHOD V HRNCI. Před převratem se všecka oznámení u c. k. úřadů zaznamenávala německy, ať bylo podání třeba české. Bývalému okresnímu hejtmanství v Mor. Třebové byl oznámen obchod s máslem a tvarohem. Úředník, maje ohlášení obchodu zapsati do knihy, hledal v slovníku, jak se německy jmenuje tvaroh, a nalezl, že der Topfen. (Němci u Mor. Třebové říkají tvarohu Quark). Když se pak měl napsati platební rozkaz na daň, nevěděl zase jiný úředník, co znamená Topfen česky, a domníval se, že jsou to hrnce (hrnec - Topf, hrnce - Töpfe). Platební rozkaz byl pak úředně česky vyplněn takto: »Š. V., obchod v másle a hrnci«.

J. Horňanský.

OBROVICE. Jeden z našich čtenářů nás upozorňuje, jak se i ministerstvo školství a národní osvěty těžce odrakoušťuje. Ve Věstníku ministerstva školství a nár. osvěty, v části informační, roč. III, č. 20, na str. 144 a n. je článek »Převezení klášterních listin a jesuitských archivů«, kde se praví mimo jiné: » Budiž upozorněno ... na ... premonstráty v Louce, Hradišti, Obrovicích«. Ale osada, o niž jde, se jmenuje Zábrdovice a Obrowitz je název německý.

ODBAVITI (A. K.) je slovo nové a zbytečné. Bylo utvořeno v náhradu za sloveso odbýti, když se myslilo, že odbýti něco smí znamenati jen vykonati něco ledabyle (v N. Ř. IV, 311). »Slavnost byla odbavena bez nehody« je totéž co »slavnost se vykonala bez nehody« anebo »odbyla se bez nehody«. — Je-li třeba činiti rozdíl mezi přeložením úředníka na trvalo a přeložením na čas, není třeba sahati hned k slovesu odveleti (abkommandieren), nýbrž stačí tu zpravidla sloveso »přikázati někoho někam«, jehož se právě v tom smyslu i úředně užívá. — O příd. jménech jako beznáročný, nenáročný bylo v N. Ř. už vykládáno; rovněž o skloňování vlastního jména Švec (I, 221). Důvod, proč se nositelé tohoto jména brání náležitému skloňování, Švec, Ševce, je citový; slovo »švec« nabylo zbarvení poněkud posměšného a brání se mu přes chválu Havlíčkovu (»Tys bratr náš«) i ševci skuteční. — Slovo nicka je utvořeno z výrazu »nic« tak jako podobná slova »pětka, čtyrka, desítka« a j.; chybného na něm není nic, ale je zvykem užívati za ně v počtech raději slova »nula«. Slova »nicka« se užívává spíše v smyslu přeneseném; to je také taková nicka. — Přípona -enka je na místě tam, kde je základem slova příčestí trpné, neboť přípona -ka (k muž. -ec) má význam zpodstatňovací; tedy na př. to, čím je něco stvrzeno, je »stvrzenka«, věc myšlená je »myšlenka«, voda pálená je »pálenka« atd. Od slov jako »stvrzenka« se pak odvozuje přípona -enka a tvoří se jí napořád a bez rozmyslu nová slova na označení různých průkazů, lístků a p.; o -enkách a proti nim bylo v N. Ř. psáno už mnohokrát. — Není-li v Pravidlech psaní k večeru předepsáno, sluší psáti k večeru. — Zájmenem kdo se ptáme jen na osoby (v. Gebauer—Ertl § 695).

PABĚNICE (F. R.) mají jméno po nějakém Fabianovi. V staré době se cizí f u nás měnilo v p (pila ze stněm. fila, Feile, luciper z Lucifer, postiti se z něm. fasten atd.); tvar Pabian (asi 2 slab.) z lat. Fabianus je v st. č. doložen (Gebauer, Hist. ml. 1, 441). Přehláskou před měkkou slab. z Pabjanici v češtině musilo vzniknouti Paběnici, Paběnice (v Polsku, v býv. gub. piotrkovské, je město Pabianice, kterému říkají také Fabianice).

PANE BROŽKU! (S.) Správně voláme osoby vokativním tvarem, ať je jméno spojeno se slovy, jako pán, paní, slečna, či nic. Voláme »kmotře Brázdo, strýčku Václave, paní mlynářko, slečno Bětuško« a pod. a není proč volati »pane Brožek, pane Josef, pane kmotr«; přes to, že se staročesky čtou sporadicky případy, jako »proši, bratr (= bratře), daj mi pokánie (= rozhřešení), není to nic než napodobení němčiny, která nemá vokativ. tvaru (»Herr Richter!) a mrzačení jazyka našeho, kterého se upřímný Čech varuje. Výjimku tvoří některá jména ženská, u nichž ve vok. obyčejně užíváme tvaru nom. (na př. Anna, kmotra); ale i u těch bývá ve spojení s »paní, slečno« spíše tvar vok. (paní kmotro, slečno Anno). Ve vyvolávání, totiž kde nevoláme přímým oslovením osobu přítomnou (můžeme vyvolávati i osobu nepřítomnou), na př. ve škole, při kontrolním shromáždění, při hlasování podle jmen a pod.,

v češtině i v jiných jazycích je obvyklý nominativ; je rozdíl, oslovím-li na př. při společenské hře osobu přímo vokativem (slečno Anno!), či naznačuji-li pouhým jménem, tedy nominativem, že se má přihlásiti, něco vykonati a pod. (slečna Anna!). — Odvozenin ode jmen v čísle množném indoevropské jazyky vůbec nemají, proto nemá ani slovanština přivlastňovacích příd. jm. k číslu mn.; mimo to slovo v č. mn. samo bývá rozsahu neurčitého, a proto bývá třeba jej vymezovati přívlastkem, který pak v češtině brání utvořiti přivl. př. jm. Proto říkáme »bratrův dům« (»dům mého bratra«), ale »dům mých bratrů«. Jména stř. r. přivl. příd. jmen nemají opravdu asi proto, že je mezi nimi málo jmen osob (dítě, děvče a p.); s nimi se srovnávají i muž. jm. téhož sklonění (hrabě, kníže), ovšem nejsou-li příjmeními (říká se »Hrabětův, Knížetův klobouk«, i »Dítětův dům« jsme slyšeli, ale také »Díťův«). Ze staré češtiny známe přivl. příd. jm. kniežětin (kniežetina Milost, radda kniežetina Arch. č. 1, 34; 4, 391; 402; 7, 246).

POŘÁDEK SLOV. Je-li kde na místě v otázkách jazykových vzíti do hrsti také kus logiky, je to ve volbě místa jednotlivých slov ve větě. Dnes se hřešívá u nás velmi často tím, že se trhá souvislost slov patřících těsně dohromady; čteme na př. o »raněných vojácích v bitvě«, čemuž každý rozumí tak, že se ranění ještě zúčastnili bitvy, ne že byli raněni v bitvě, což spisovatel chtěl říci. Jaké nehoráznosti tak mohou vznikati, viděti ze závěrky zprávy Nár. l. o daru, jejž chystá pan president nevěstě krále Alexandra: »Pan president, jak známo, má býti svědkem při svatbě krále Alexandra s ministerským předsedou rumunským Bratianu.«

SESTŘENIČIN (A. V.). Správný tvar přivlastňovacích příd. jmen od slov na -ice je s č (sestřeničin), ne s c (-cin). Hlásce c, je-li to všeslovanské c z pův. k, odpovídá v odvozeninách obyčejně č (slepice: slepičí, slepička, slepičák, slepičárna; vejce: vaječný, vajíčko, vejčitý; zajíc: zaječí, zaječice, zaječina; měsíc: měsíček, měsíčný atd.); jen odvozeniny s o (ů) mívají zpravidla c (strýcův, strýcova, skoncovati v. skončiti). Ono pravidlo má základy v dobách, kdy ještě v slovanštině bylo k nezměněné v c (na př. ot'k' = otec); k se měnilo před měkčícími hláskami všude v č (na př. ot'kina — otčina; tak také v 5. p. ot'ke — otče a pod.), a teprv později se měnilo k podle jiných pravidel časem v c (mluvnice proto mluví o první a druhé palatalisaci). Podobně se měnilo i pův. g nejprve v ž, později také v z (na tom se zakládá střídání ž a z v tvarech kněz, kněže, kněží, kněžna atd.). Někde — napodobením odvozenin správných — nalézáme č i před hláskami, jež neměkčívají (tak slepičárna a p.). — Jiné je západoslov. c z pův. tj nebo kt, kterému v ruštině a v jihoslov. jazycích odpovídají hlásky jiné (na př. sviecě, svíce, ze světja, rus. svěčá atd., noc z nokt', rus. noč' atd.). Zde by v odvozeninách nemělo býti č, a také bývá často správné c (svícen, stč. sviecník = svíčkář, ponocný atd.), ale napodobením tvarů se správným č (z k) ujaly se i zde často tvary s č, jako svíčka, svíčička, noční, Litoměři-

čané, Litoměřičák a pod. (příp. mn. č. -ice, pův. -ici v místních jménech má c z pův. tj).

Slováci k slovu sesternica tvoří příd. jm. sesternicin, a tak jsme čtli i tvar Zlatnicin (ke jm. Zlatnica); pod. má ruština na př. k slovu carica (cařice) příd. jm. caricyn (též jm. města). Tyto jazyky ovšem nemohou býti vzorem češtině, protože i jinde vyrovnávají pův. střídání hlásek k-č-c, jež čeština zachovala; tak na př. č. matce, matčin zní ve spis. sloven. matke, matkin.

STĚNA, ZEĎ (V. J.). Obě slova jsou správná, ale jest mezi nimi rozdíl významový: »stěna« může býti z jakékoli látky (papírová, dřevěná atd.), kdežto »zeď« je jen stěna zděná z kamene nebo z cihel; také říkáme »stěna« vnější nebo vnitřní ploše nějakého tělesa (stěna krychle, válce a p.), i na př. svrchní ploše zdi (stěny pokoje, domu jsou ozdobeny malbami). Obě slova jsou prastará a známá i z jiných slov. jazyků. S t ě n a je slovo příbuzné s got. stains, něm. Stein (kámen) atd., ovšem jako společný majetek z prajazyka, ne jako slovo přejaté. Z e ď (se slovesem z'dati, zidati v jaz. jslov. a v ruštině) má příbuzná slova v litevštině, svědčící o pův. významě »formovati (z hlíny)«. Podle mínění některých jazykozpytců by byl baltoslov. kořen žid-, žeid- vznikl starým přesmyknutím z diź-, deiź-, pův. dhigh-, dheigh- (s podnebným gh). Pak by byla slova z e ď atd. původem příbuzná se slov. děža (č. diežě, díže, pův. nádoba k hnětení těsta«), něm. Teig »těsto«, Teich »rybník« (jméno od hrází), ř. teíchos »hradba, zeď«, lat. fingere »tvořiti« (formovati), figûra atd. I něm. Paradies (ráj) by bylo slovo příbuzné; je to slovo pův. staroperské (paridaiza-, v Avestě pairidaêzô »obezdění«), které se v tvaru paradeisos dostalo do řečtiny (u Xenofonta a j. s významem »park, obora«), pak s významem »ráj« do řeckého překladu Star. zákona i do Nov. zák., v tvaru paradîsus do círk. latiny a lat. vulgáty a odtud m. j. do němčiny. Přesmyknutí (jako deiź- — žeid-) není hláskový zjev častý ani pravidelný, ale vyskýtá se; Litvané na př. místo našeho peku, péci (z pekti) mají kepu, kepti.

STRANA. Podle Nár. l. (10. pros. 1921) našli Francouzi v Düsseldorfu tajný německý sklad zbraní. Jest prý třeba, »aby věc (která?) byla neprodleně objasněna a zejména jest třeba konstatovati, s e k t e r é s t r a n y zbraně byly ukrývány«. Méně zkušený čtenář českých novin, než jsme my, si pomyslí, na to že se nemusí ani jezdit do Düsseldorfu, ty zbraně že byly přinášeny dveřmi nebo vraty nebo čím se do toho skladu chodí; ale my již víme dávno, čteme-li v našich novinách větu, která zní hodně hloupě, že je dobře si ji přeložiti otrocky do němčiny. A tak i zde: se které strany = von welcher Seite. T. j. Francouzi by rádi věděli, kdo ty zbraně ukrývali!

TEBE, TĚ (J. H.). Ve větě (Luk. I, 35). »Duch sv. sestoupí v tebe a moc Nejvyššího zastíní tě« je po slovese zastíniti správnější tvar tě než tebe; neníť tu na zájmeně důrazu, už také proto, že se tu zájmeno »ty« opakuje. Překlad kralický má na tom místě dativ, »moc Nejvyššího zastíní tobě«,

rovněž některé bible starší, na př. Melantrichova; vazba dativní je také ve vulgátě (obumbrabit tibi) i v textu řeckém (episkiasei soi), ač tato slovesa stejně jako české mívají při sobě obyčejně akusativ; patrně tu proniká pojetí prospěchové, »bude ti stínem, t. j. ochranou, záštitou«.

VÁNOCE, MORAŠICE (J. K.). Pomnožná místní jm. na -ice jsou püv. jména potomků a příslušníků, tedy vlastně r. m. a pův. životná: Lobkův lid byli Lobkovici, jejich sídlo se jmenovalo pův. stejně, pak neživotným tvarem Lobkovice. Proto se taková jm. správně skloňují podle vzoru m e č (k Lobkovicům, za Lobkovici; Gb.-Ertl § 297, 3). Vánoce (ze stněm. weinahten), velikonoce (z pův. velika noc), hromnice, letnice jsou pův. r. ž. a skloňovaly se podle z e m ě (k vánocím), ale s 2. p. bez koncovky (jako slepic atd.). Mluvnická nezřetelnost rodu pomn. jmen neživotných, podobnost koncovky s místními jm. na -ice a významová souvislost se slovem »svátky« způsobily, že se časem vytvořily tvary podle vzoru m e č: vždy k vánocům atd., kolísavě v 7. p. (vánocemi i vánoci atd., Geb.-Ertl § 320, 1); starší a mluvnicky správnější tvar je ovšem vánocemi. Tak se starý 3. p. pomn. jména ž. r. dveře (pův. podle k o s t, 1. p. dřvi, dveři, 3. p. dřvem, dveřem, později dveřiem, dveřím) již od 14. st. objevuje i v mluvnicky nesprávném tvaru dveřóm, dveřům (podle vratům).

VĚROJATNÝ (J. J.) je slovo převzaté z ruštiny. Zaváděli je do oběhu v letech sedmdesátých někteří moravští spisovatelé (Brandl, Bartoš) patrně proto, že v slově »pravděpodobný« viděli napodobeninu něm. wahrscheinlich. Ale »pravděpodobný« (pravdě podobný, pravdě nepodobný a p.) je výraz starý (u Jungm. doklady z Veleslavína) a vznikl buď samostatně z výrazu »to se (k) pravdě podobá«, anebo spíše podle lat. verisimilis (franc. vraisemblable). Zaváděti nový výraz nečeský za výraz vžitý a starý, který, i když vznikl podle latiny, přece se mnohem více shoduje s naším způsobem vyjadřování než slovo ruské, nebyl by zisk pražádný. Libují-li si v slově »věrojatný« Lidové noviny, je v tom snad kus lokálního patriotismu, ale přednost to není. — To platí i o slovese u s p ě t i. Cizím slovům se máme vyhýbati, dovedeme-li vyjádřiti to, co znamenají, po svém, třeba jinak; a rusismus je v našem jazyce prvek právě tak cizí jako germanismus nebo galicismus. — Výraz »v í c e n e« ve významu »víckrát ne, už (nikdy) ne« je správný; byl o tom výklad v N. Ř. I, 100, 166 a opět V, 220, 248. — Výrazu »to je n a s n a d ě« lze užíti ovšem i ve významu přeneseném; na př. rozřešení bylo nasnadě a p. — M e d ř i č je lidová hlásková obměna jména Mezříč (z Meziříčí). Vznikla tím způsobem, že se mezi hláskami z a ř vyvinulo přechodové d, časté v této a podobných skupinách hláskových; tak se vyslovuje dialekticky na př. »zdralý« m. »zralý«, »zdrovna« m. »zrovna«, od pradávna je toto přechodové d v slovech »mázdra« a »nozdra«, utvořených příponou -ra ze slov »maso, nos«. Skupinu zdř si pak usnadňovala mluvidla tím způsobem, že si zúžení potřebné k artikulaci hlásky z před

závěrem na d, vznikajícím skoro na témž místě, odpouštěla; zcela obdobnou změnu hláskovou jako v slově Medřič uvádí Gebauer v slově kolodře (m. skorozdří), znamenajícím hrušky skoro (brzy) zrající.

ZPOD POSTELE (J. Š.). Složené předložky se píší podle Pravidel jako jediné slovo: vylezl zpod stolu a pod. Hojnější měrou se objevují v moravských nářečích valašských a lašských, též v slovenštině (a proto také v Bartošových různořečích »uherskoslovenských«, t. v mor. osadách v pozdější době osazených z bývalého uherského Slovenska), jinde jsou doklady jen ojedinělé (v Čechách je rozšířeno skoro jen z p o d). Složeniny počínající se předl. z se pojí s pádem této předl., tedy s 2.: mor. utíkal pryč zpod toho stroma, je zeza Hradišča, vychodí slúnečko zpoza lesů, had vylézl zpopod země, zmizél mu zpřed očí, vyšél zpomezi stromů a p. Složeniny s po mají pád koncové předl. (ob. 4., na otázku »kam?«): mor. pomezi nohy mu vběhl, běželi popod kopce, ponad (přes) tu hrušku, sloven. popri matke (vedle matky); srv. Bartoš, Dial. 1, 189 (2, 289), Czambel, Rukov. § 244. Podobná jsou příslovce složená se složenou předl., t. slova, v nichž již plně necítíme samostatnosti obou částí; tak č. nazpaměť (podle pův. významu říkáme »zpaměti« a učíme se »nazpaměť«, ale tento rozdíl se zapomenul a nyní také odříkáváme »nazpaměť«), doopravdy (t. tak, aby to bylo opravdu), nadosmrti (aby to bylo do smrti), val. dovjedna (sloven. dovedna) »dohromady« a j. Poněkud jiná jsou slova, kde zatemnělý předložkový výraz dostává novou předložku, která významu nemění; tak naznak ze stč. vz nak (= na záda), stč. vzajtra (místy i dnes vzejtra) ze stč. za jutra, za jitra a j. Složená předl. je i oproti, které, jak nám oznamuje také prof. Trávníček (srv. V, 126), opravdu žije na př. na Ostravsku; v našem jazyce to je novota lidu nesrozumitelná a docela zbytečná.

ZVENČÍ (M. S.) jest příslovečný výraz, utvořený z předložkového výrazu »z venku« podobným způsobem, jako z výrazu »po zdaleku« vznikl výraz »zpozdalečí«, z výrazu »za ňadry« výraz »ze záňadří« a pod. Že by se výrazu »zvenčí« užívalo kdy v spisovném jazyce jako jména přídavného, toho nejsou doklady a není to ani dost pravděpodobno; Jungmannův Slovník sice uvádí, že se slovo »zvenčí« vyskytuje na Boleslavsku v platnosti adjektiva, ale v dokladě, který pro to cituje (strana domu zvenčí), není třeba slovo zvenčí takto pojímati. Spisovný jazyk také toho tvaru nepotřeboval; v starší době se užívalo v tomto významě slova v n ě j š í nebo z e v n i t ř n í, které se udrželo do nč. jen jako (biblický) archaismus; nová čeština má mimo to ještě výrazy z e v n ě j š í a z e v n í. Je tedy příd. jméno »zvenčí«, i kdybychom jeho existenci připustili, při nejmenším výraz nespisovný a zbytečný. Rozlišujeme-li tedy důvody plynoucí z podstaty věci samé od důvodů ležících mimo ni, nazýváme důvody ony v n i t ř n í m i, tyto pak z e v n í m i n. v n ě j š í m i, a nikoli z v e n č í m i.

Z redakce odpovídá Václav Ertl.
Tiskli Neuber, Pour a spol. (dř. Th. Venta) v Praze I., Bílkova ul. č. 17.